

1963

VILNA UKRAINA

Vol. 38

**ВІЛЬНА
УКРАЇНА**

ЗБІРНИК Ч. 38

1963

З М І С Т

Володимир Лисий: Державний статус УССР в 1917-1923 роках	1
Обсерватор: Митрополит Йосиф Сліпий у Ватикані	19
Дмитро Соловей: Як послаблювати колоніальний тиск Москви на Україну	24
В. Данилович: Чи УССР держава?	33
І. Л.: В чому «суть справи»?	40
І. Василевич: Де ж тут марксизм?	43
Степан Ріпецький: Ще про мемуари Л. Цегельського	44
Історичні документи і матеріали	
Микита Шановал: Російська демократія і суверенність України	49
Микола Андрусак: Гетьманський уряд і панахида по Мазепі в Києві 1918 року	54
Степан Ріпецький: Великий соборник і драгоманівець Маркіян Терлецький — історик і педагог	57
Огляд книг	
П. Ф.: Лазар Пістрак: The grand taktician. Khrushchev's Rise to Power. (Великий тактик. Прихід Хрущова до влади)	61
В. Л.: John F. Cronin, S. S., Communism: Threat to freedom	64

ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЖУРНАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ДУМКИ

Видає: Українська Вільна Громада в Америці. Редагує Колегія Адреса Редакційної Колегії, для адміністративних справ і грошових посилок: Ukrainian Free Society of America Box 4, Peter Stuyvesant Station, New York 9, N. Y. U. S. A.

Передплата на рік (4 числа) \$4.00   Ціна примірника \$1.00

РІК	1963	Ч. 38
-----	------	-------

Володимир Лисий

ДЕРЖАВНИЙ СТАТУС УССР В 1917-1923 РОКАХ

Вступ

Важко писати наукове дослідження на основі самих друкованих советських джерел. Архівні фонди ССРСР для несоветських науковців зовсім неприступні. Советські ж науковці видають джерельні матеріали, цитують і висвітлюють їх однобічно, відповідно до бажань ЦК КПСС та до напрямку режиму даного моменту. Ось ми маємо перед собою низку праць про державний статус УССР в 1917-1953 рр., що видані були в ССРСР за часів Сталіна. Тепер їх советські ж науковці відкидають, як фальшиві, бо писано їх, мовляв, за доби «культу особи». Проте й нові праці советських вчених, що з'явилися останнім часом — дуже далекі від наукового об'єктивізму.

Тому з самих друкованих советських джерел ніяк не можна ще довідатися про всі обставини боротьби українського народу за державну самостійність. І як довго архіви ССРСР не будуть відкриті для вільного наукового дослідження, так довго важко буде здійснити більш-менш вичерпне висвітлення усіх історичних подій в ССРСР.

Проте, якщо зараз не можна ще дати вичерпного висвітлення правових і соціологічних відносин УССР до РСФСР та ССРСР в 1917-1923 рр., то всеж, при уважній аналізі советських публікацій і при наявності деяких решток документальних матеріалів урядових органів Української Народної Республіки, що опинилися за межами ССРСР, можна досить вірно схопити принаймні основні риси тих відносин.

Тема, що ми її взяли тут для дослідження, вимагає докладної монографічної праці. Та поки вона з'явиться, ми хочемо пода-

diasporiana.org.ua

ти читачам оцей короткий начерк, що має на меті з'ясувати справжню правну природу фіктивних державних організацій, що їх творила советська Росія на території Української Народної Республіки, та з яких послуговувалася вона під час війни з військами Укр. Народної Республіки, аж до повної своєї перемоги та включення України до монолітної російської держави — ССРСР.

Маючи за основне завдання — висвітлити державно-правний статус УССР, ми лише у виняткових випадках будемо заторкувати справи українських визвольних змагань.

1. Правні підстави незалежності і самостійності Української Народної Республіки зі становища державного і міжнародного права.

Правні підстави української державної самостійності встановлюють такі державні акти:

1) Третій Універсал Української Центральної Ради з 20 листопада 1917 р., що проголосив: «Від нині Україна стає Українською Народною Республікою... До Установчих Зборів України вся власть творити лад на землях наших, давати закони і правити, належить нам і нашому правительству Генеральному Секретаріатові України...» «До території Української Народної Республіки належать землі, заселені в більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення границь Української Народної Республіки як щодо прилучених частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини, так і суміжних губерній і областей, де більшість населення українська, має бути встановлена по згоді зорганізованої волі народів»...

2) Четвертий Універсал Української Центральної Ради з 22 січня 1918 р., в якому сказано: «Од нині УНР стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою Українського народу.»

3-а) Заява з 17 грудня 1917 р. Совета Народних Комісарів за підписом В. Ульянова (Леніна) як голови і Л. Троцького як комісара закордонних справ — Генеральному Секретаріатові УНР, в якій сказано м. інш.: «Совет Народних Комісарів признає Українську Народну Республіку та її право зовсім відокремитися від Росії... Все, що стосується національних прав і національної незалежності визнається нами, зараз же без обмежень і безумовно.»

Це визнання УНРРеспубліки ніколи не було відкликане Російською Советською Федеративною Республікою (РСФСР) ані Союзом Советських Соціалістичних Республік (СССР). Також і

советські науковці державного та міжнародного права не заперечували цього визнання.

Офіційне советське видання стверджує: «Вже скоро після опублікування «Деклярації прав народів Росії» советська влада, виходячи з права нації на самовизначення, признала державну незалежність Української Республіки — 17 грудня 1917 р., Фінляндської Республіки — 31 грудня 1917 р., Турецької Вірменії — 11 січня 1918 р.»¹⁾

3-б) Заяви голови російської делегації Л. Троцького з 10 січня 1918 р. на Міровій Конференції в Бересті: «Зважаючи на ноту Генерального Секретаріату УНРРеспубліки, російська делегація заявляє зі свого боку, що вона в цілковитій згоді з принциповим признанням права кожній нації на самовизначення аж до цілковитого відокремлення, не бачить жадної перешкоди для участі української делегації в переговорах.»

3-в) Постанова Совета Народних Комісарів з 12 січня 1918 р.: «Національні вимоги українців, самостійність їх Народної Республіки, її право вимагати федеративних відносин, Совет Народних Комісарів визнає повністю, і вони ніяких суперечок не викликають».²⁾

4) Підписання УНРРеспублікою мирового договору з Центральними Державами (Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною) 9 лютого 1918 р.

5) Міровий договір Росії з Центральними державами, підписаний 3 березня 1918 р., в яким сказано: «Росія зобов'язується негайно заключити мир з УНР і признати мировий договір між цією державою та чотирма союзними державами, українську територію негайно очистити від російських військ і російської гвардії.»

6) Ультимат з 17 грудня 1917 р. Совета Народних Комісарів до УНР, в яким сказано: «В разі неохочення задовільної відповіді на ці питання, Совет Народних Комісарів вважатиме Раду (Центральну Раду УНР, — В. Л.) в стані відкритої війни проти Советської влади в Росії і на Україні.»

7) Декрет «про мир» II. Всеросійського З'їзду Советів від 8. листопада 1917 р., написаний В. І. Леніним (у виїмках):

«Під анексією або захватом чужих земель правительтво розуміє в правному розумінні демократії взагалі і працюючих клас зокрема — всяке прилучення до більшої і сильнішої держави малої або слабшої народности без точно, ясно і дібровільно виявленої згоди і бажання тієї народности, незалежно від того, коли це

¹⁾ История Советской Конституции (в документах) 1917-1956, Москва, 1957, стор. 10.

²⁾ Известия ЦИК, Нро 264, 31. грудня 1917 р. ст. ст. Твори В. І. Леніна, 4. вид. т. 26, стор. 374-375.

наси́льницьке прилучення відбулося, незалежно і від того, наскільки розвинутою чи відсталою є нація насильно прилучена і силою затримана в межах даної держави, нарешті незалежно також від того в Європі чи далеких заокеанських країнах ця нація живе...» «Коли якянебудь нація удержується в межах іншої держави силою, коли їй, — не зважаючи на бажання з її боку, все одно, чи виялено це бажання в пресі, чи народних зібраннях, чи в рішеннях партій або в бунтах і повстаннях проти національного утиску, — не дають правильним голосуванням, при повній евакуації війська приєднуючої або взагалі сильнішої нації, рішення без найменшого примусу питання про форми державного існування цієї нації, то приєднання її являється анексією, тобто захопленням і насильством.»³⁾

І саме таку анексію здійснила Советська Росія, розпочавши в грудні 1917 р. війну з УНРеспублікою і силою зброї захопивши її територію.

2. Рівнобіжні уряди в Українській Народній Республіці

Після проголошення Советською Росією війни УНРеспубліці, російська большевицька армія під командуванням Антонова-Овсенка пішла війною на територію УНР.

Л. Троцький, в наказі до головного командувача російською армією Криленка, писав ось так: «Українські робітники мусять зрозуміти дійсність, що великоросійська советська влада не бажає ставити жадних перешкод в самовизначенні України. Але... хоч ми не маємо наміру накидати нашої волі українському народові, ми поза тим є приготовані всякими способами піддержати українські совети в їх боротьбі проти буржуазної політики провідників теперішньої Центральної Ради.» (Известия, 8 (21, н. ст) грудня 1917 р.).

На Україні не було українських большевиків поза малими осередками російської комуністичної партії в кількох більших містах. Ці осередки мали здебільшого майже в цілості членів неукраїнського походження.

Тому треба було створити фіктивний советський уряд на Україні, який бодай позірно мав би вести війну з Генеральним Секретаріатом УНР. Автор цитованих далі советських праць, С. М. Королівський, пише: «Треба було створити Всеукраїнський Советський Центр. Вирішальну ролью в ділі мобілізації большевиків України наоколо скликання Всеукраїнського З'їзду Советів (17 грудня 1917 р. в Києві — В. Л.) відіграла директива Центрального Комітету большевицької партії і робітничо-селянського Уряду Советської Росії, яку передав Народний Комісар

³⁾ Як під 1), там же стор. 45.

національних справ Й. В. Сталін членові Київського Комітету Російської соц.-демократичної партії большевиків (РСДРП) С. Бакінському 30 листопада 1917 р.

З доручення російської большевицької партії скликано до Києва Всеукраїнський З'їзд на день 17 грудня 1917 р. На цей з'їзд прибуло понад 2 500 делегатів, в тому тільки понад 100 большевиків і їх симпатиків.

На другий день з'їзду надійшов з Москви від Совета Народних Комісарів ультиматум Генеральному Секретаріатові УНР, вивідаючий війну УНР. Горстка большевиків і їх симпатиків під тисненням загального настрою делегатів мусіла покинути з'їзд. Советська література подає, що тих делегатів було 124 від 49 советів України. Після відбуття таємної наради вони вихали потайки до Харкова, що був щойно захоплений російською большевицькою армією. Автор Королівський каже, що тоді ствердити, скільки їх доїхало до Харкова.

У Харкові вже відбувався тоді Третій З'їзд Советів Донецького і Криворізького басейнів, який почався 22 грудня 1917 р. На цьому з'їзді було всього 77 представників від 40 советів у той час, коли ці області мали 140 советів. З того приводу на з'їзді піднесено справу, що з'їзд не є правосильний, бо не має представництва навіть половини існуючих советів. Але з'їзд 49 голосами, на 77 присутніх делегатів, вирішив визнати себе правосильним.

До делегатів цього донецько-криворізького з'їзду зголосилися прибулі з Києва сецесіоністи і просили про з'єднання їх в один «Всеукраїнський З'їзд». 43-ма голосами проти 11-ти рішено злучитися разом.

В той спосіб створено т. зв. «Перший Всеукраїнський З'їзд Советів робітничих і солдатських депутатів України при участі частинно селянських депутатів». Цей з'їзд почався 24 грудня 1917 р. і тривав два дні. Більшість мали становити большевики, але були і представники інших партій, зокрема — ліві українські есери та есдеки, російські меншовики й есери, об'єднані російські соціал-демократи й інтернаціоналісти. На з'їзді — як каже Королівський — було й декілька представників від селянства. Але скільки їх було, ніде не знаходимо ствердження. Отже, на 80% селянства на Україні з'їзд мав «декілька селян» при мініятурному числі всіх делегатів із обмеженої території України. Це нібито була репрезентація 26-мільйонного народу. В порівнянні із 2 500 делегатами на з'їзді в Києві — в Харкові було приблизно 150 делегатів з не всієї території України. Про цей з'їзд пише С. М. Королівський ось що:

«Через вузькість і недоступність документальної бази змалювати і всебічно проаналізувати роботу З'їзду немає жадної мо-

жливості. Зокрема, немає можливості проаналізувати ту міжпартійну боротьбу, яка точилася на З'їзді по всіх питаннях порядку денного. Як видно з наявних матеріалів, уперта боротьба точилася не тільки між більшовиками і представниками інших партій, а й між делегатами від більшовиків. Є відомості, що дискусії носили часом гострий характер і відбувалися не тільки на фракціях, але й виносилися на пленарні засідання» (ст. 60).

Як видно з праці Королівського, то першим доповідачем на з'їзді був Артем (Ф. Сергеев), який говорив на тему: «Потляд більшовиків на події, що відбуваються». Був це член російської комуністичної партії, якого ще навесні 1917 р. російські більшовики вислали на роботу до Харкова в мету організації російської комуністичної партії на Україні. З приводу його доповіді і резолюцій почалися завзяті дебати, бо меншовики й есери поборювали позицію Артема і резолюції (ст. 61-63). «Другий день роботи з'їзду почався питанням про самовизначення України. Це питання викликало ще гостріші суперечки» (ст. 62). З приводу цього питання доповідав В. Шахрай, а про організацію влади на Україні доповідав Ю. Лапчинський.

Меншовики й есери повели обструкцію проти заведення советів на Україні. Все таки більшістю 110 голосів прийнято резолюцію, запропоновану більшовиками. На основі часописних звітів автор Королівський стреджує, що 13 членів з'їзду відмовилося брати участь у голосуванні над цим питанням (ст. 67). З цього видно, що в моменті схвалення тієї резолюції на залі було всього 123 делегатів.

Висновок резолюції звучав: «Влада на території Української Республіки (розумій УНР — В. Л.) віднині належить виключно Советам робітничих, солдатських і селянських депутатів; на місцях — повітовим, міським, губернським і обласним Советам, а в центрі Всеукраїнському З'їздові Советів, що буде створений. Україна проголошується Республікою советів робітничих, солдатських і селянських депутатів».

Ціла низка резолюцій, що їх ухвалено в тих двох днях з'їзду, вказує на те, що резолюції були заздалегідь приготовані, а постанови його визначені російською комуністичною партією більшовиків. Це видно хоч би з резолюції, яка говорить, що советська Україна є невід'ємною частиною советської Росії. Недаром опозиція на з'їзді назвала того рода нерепрезентативний з'їзд неправомочним, а київських делегатів «сторонніми людьми» (ст. 76). Автор Королівський твердить, що деякі делегати з'їзду советів Донецького і Криворізького басейнів після з'їзду виступили в пресі з брехливою заявою, що містила наймерзенніші інсинуації на адресу з'їзду советів і їх організаторів, більшовиків (ст. 70).

Але тих їхніх закидів і обвинувачень, напевно істотних, він не подає.

Цей з'їзд вибрав з тої горстки делегатів 41 члена Тимчасового Центрального Виконавчого Комітету, з тим, що 20 членів мав дібрати наступний селянський з'їзд. Цей ЦВК вибрав 30 грудня 1917 р. Народний Секретаріат. Назвав його так, щоби його назва була зближена до Генерального Секретаріату УНР. ЦВК вже 26 грудня 1917 р. вирішив видавати в двох мовах, українській і російській, «Вісник Української Народної Республіки». У «Віснику» ч. 2 за 3 січня 1918 р. подано склад Народного Секретаріату, в яким на 11 членів було 6 росіян, а 5 українців. Головою ЦВК вибрали Ю. Медведєва. Був це перший советський паралельний уряд на Україні при існуванні Генерального Секретаріату УНР.

Совет Народних Комісарів Советської Росії проголосив 29 грудня 1917 р.: «Вітаючи утворення в Харкові справді народної советської влади на Україні, вбачаючи в цих робітничих і селянських советах справжній Уряд Народної Української Республіки, Совет Народних Комісарів обіцяє новому урядові республіки повну і всебічну підтримку в справі боротьби за мир, а також у справі передачі всіх земель, фабрик, заводів і банків трудящому народові України».⁴⁾

Як бачимо, Совет Народних Комісарів РСФСР прирік у визнаній ним УНРеспубліці підтримку новому советському урядові УНР. Цей фіктивний і маріонетковий уряд мав закривати російську окупацію УНР. Окупаційну владу виконували советська армія і бюрократія, прислані з Москви.

Характер тієї української советської влади в межах УНР видно в призначенні Советом Народних Комісарів за підписом Леніна, 1 січня 1918 р., Серго Орджонікідзе «тимчасовим надзвичайним комісаром району України (підкреслення наше) для об'єднання функціонуючих там радянських організацій в усіх галузях їх роботи (військовій, продовольчій, банківській та інших)». Це призначення Орджонікідзе опубліковане щойно в 1945 р. (Ленінський збірник, XXXV, ст. 11). Вже 22 січня 1918 р. Ленін телеграфував до Орджонікідзе, щоб він організував збір і сипку хліба, бо інакше голод в Росії неминучий. (Твори Леніна, 4-те видання, т. 35, ст. 267). Антонов-Овсенко, командант окупаційної російської армії на Україні, не визнавав влади цієї «харківської Ради», а кореспонденція Леніна виказує, як він благав Антонова-Овсенка, щоб він «ради Бога помирився з ними і ви-

⁴⁾ а) С. М. Королівський. Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине. 3 тома, Киев, 1957, т. I, стор. XLV, т. II, стор. 565-570. б) С. Королівський. Перший З'їзд Рад України, Київ, 1957, стор. 45 сл. і 79 сл. в) як під 1) стор. 80-90.

знав за ними всілякий суверенітет». Ленін знав, як при потребі можна визнавати «всілякий суверенітет». В самому вислові «всілякий суверенітет» міститься, очевидно, глибока іронія відносно влади українських советів. Був це уряд, який дискваліфікував сам Ленін, як це побачимо далі, і про який советський журнал «Літопис революції» ч. 4 з 1924 р. писав, що був це уряд без армії, території і народу.

Всі документи і дії свідчать, що твердження автора в «Історії держави і права Української РСР», а саме, «що З'їзд в Харкові створив Українську Радянську Державу»⁵⁾ — це лише сконструйована легенда, бо цей з'їзд створив тільки маріонетковий, суперницький уряд в Українській Народній Республіці, з яким фактично не рахувалося само керівництво з Москви.

Щойно 14 січня 1919 р. уряд советської України видав декрет, яким змінив назву визнаної Советом Народних Комісарів — Української Народної Республіки на Українську Соціалістичну Советську Республіку (УССР), але фактично і офіційно вона почала іменуватися УССР щойно з 6 грудня 1919 р., а була визнана Росією за «суверенну» державу щойно 28 грудня 1920 р.⁶⁾

Розуміється, що всі ці зміни і визнання суверенності не змінили статусу України під більшовицькою владою із характеру адміністративного російського району в дійсно суверенну українську державу.

Щойно в часі гетьманської Української Держави відбувся в екзилі, в Москві (5-12 липня 1918 р.), під контролею Леніна основуючий I. З'їзд Комуністичної Партії (більшовиків) України — КП(б)У. Цей з'їзд ще перед VIII З'їздом Російської Комуністичної Партії (більшовиків) — РКП(б) (який відбувся щойно від 18 до 23 березня 1919 р.) визнав централізм в партії, себто, що КП(б)У є тільки відділом єдиної комуністичної партії РКП(б), а II. З'їзд КП(б)У в жовтні 1918 р., який відбувся також в Москві, цю тезу потвердив. В цьому місці треба подати рішення VIII З'їзду РКП(б) з березня 1919 р., яке основно затяжало над історією советської Росії, а воно є обов'язуюче по сьогодні. Зміст його такий: «Усі постанови РКП(б) і її керівних органів безумовно обов'язкові для всіх частин партії, не залежно від їхнього національного складу. Центральні комітети українських, литовських, литовських комуністів користуються правом обласних комітетів партії і цілком підпорядковані ЦК РКП(б)».

Цей з'їзд визнав федеративне об'єднання Советських республік за одну з переходових форм на шляху до повної державної єдності різних націй. Ця засада обов'язує в Советській Росії

досі. Отже, зовсім ясно, що тільки з тактичних оглядів Москва створила фіктивні національні республіки.

Липневий з'їзд КП(б)У в Москві вирішив: «3) що існування Народного Секретаріату, як центру Радянської влади, в умовах відсутности Рад, як органів влади на місцях, є шкідливою фікцією, що веде до самообману мас. — 4) але визнати в той час, що завдання організації повстання вимагає об'єднання роботи революційних комітетів на місцях, і I. З'їзд комуністичних організацій України постановляє: 1) оголосити Народний Секретаріат розпущеним, 2) доручити ЦК Партії організувати Центральний Військово-революційний Комітет, 3) члени ЦК Рев.-Ком. обираються і відкликуються ЦК Партії (очевидно РКП(б) — В. Л.).

Ця резолюція стверджує понад сумнів фіктивність більшовицького Народного Секретаріату УНР. Характеристичним є, що II З'їзд КП(б)У проголосив вже тільки такі гасла: «Хай живе РСФСР! Хай живе Советська влада на Україні», а не УССР.⁷⁾

Після провалу Центральних держав на фронтах першої світової війни і зречення гетьманом Скоропадським влади — на території УНР владу перебрала Директорія УНР. У протизагу Директорії треба було, отже, знову створити український советський уряд.

Це сталося уже без фікцій якихось українських з'їздів. Сам ЦК РКП(б) без відома ЦК КП(б)У призначив советський уряд для України при кінці листопада 1918 р., т. зв. — «Тимчасовий Революційний Уряд». Його головою призначено росіянина П'ятакова, родженого на Україні, а швидко після того поставлено на його місце Раковського, болгарина-румуну, вислужника РКП(б). Навесні 1919 р. цей уряд мав у своєму складі 13 росіян і 6 українців на зовсім підрядних становищах. Для прикладу, як цей уряд творився, варто навести листа Леніна з грудня 1918 р. до одного з членів уряду, А. М. Жарка (українця з походження). Сам Ленін жадав від нього біографічних даних і питав, чи бідні селяни є за злиттям України з Росією, а коли Жарко відповів, що так, тоді його призначено до уряду. (Ленінський збірник ХХХV, ст. 93). Цю Ленінову записку опубліковано щойно в 1945 р.

Був це другий советський уряд, створений з метою усунення Директорії УНР. Цей фіктивний уряд почав свою діяльність дня 28 листопада 1918 р. в м. Суджі коло Курська. Він перенісся до Харкова після здобуття його 3 січня 1919 р. російською армією.

Характеристичний є лист Леніна з 29 листопада 1918 р. до керівництва російської армії, який вказує з якою метою РКП(б) створила цей «революційний уряд» для УНР. Він звучав: «З

⁵⁾ Історія держави і права УРСР, Київ, 1961, стор. 67.

⁶⁾ Там же стор. 167 і як під 1), стор. 259-260.

⁷⁾ Комуністична Партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів і конференцій (1918-1958) Київ, 1958, стор. 7-8, 16, 28.

просуванням наших військ на Захід і на Україну створюються обласні тимчасові радянські уряди, покликані зміцнити ради на місцях. Ця обставина має ту добру сторону, що позбавляє змоги шовіністів України, Литви, Латвії, Естляндії розглядати рух наших частин як окупацію і створює сприятливу атмосферу для дальшого просування наших військ. Без цієї обставини наші війська були б поставлені у неможливе становище, і населення не зустрічало би їх як визволителів. Зважаючи на це, просимо дати командному складові відповідних військових частин вказівку про те, щоб наші війська всіяко підтримували тимчасові советські уряди Латвії, Естляндії, України і Литви, але розуміється, тільки советські уряди. — Ленін.» Цей лист опубліковано щойно в 1942 р. (Твори Леніна, вид. IV, т. 28, ст. 201).

Не зважаючи на окупаційний мілітарний похід Росії на Україну, Совет Народних Комісарів РСФСР старався з початку 1919 р. троянським конем опанувати УНР.

Комуністична «Правда» (Москва) з 4 січня 1919 р. писала: «Петлюрівці не хочуть віддати влади Советам. Трудовий Конгрес складається в половині з представників селян, менше як 1/3 робітників, а решта з солдатів-петлюрівців. Депутатів не вибирали Совети. Винниченко і Петлюра хочуть мати щось по середині між советами і демократичною республікою. Владу мали би творити парламент, дума і земства, обрані клясовим голосуванням... Українська республіка мусить бути передусім советською республікою...»

Комісар закордонних справ РСФСР Чічерін писав в ноті з 6 січня 1919 р. до Директорії УНР, що війну ведуть трудові маси України з метою заведення українського советського режиму, але російський уряд готов переговорювати з Директорією в Москві. Директорія відповіла на це нотою з 9 січня 1919 р., що з УНР веде війну російська армія, що Директорія не віддасть влади Советам, тільки міському трудовому населенню, яке становить тільки 4% населення України і є напливовим російським елементом. Російський уряд заперечив твердження ноти УНР, але знову заявив готовість переговорювати з Директорією.

Директорія вислала до Москви свого делегата в особі С. Мазуренка. Советська Росія зажадала, щоб закордонні справи України були спільні з Росією та щоб на Україні заведено советську систему на тих самих основах як і в Росії. («Правда», ч. 20 з 29 січня 1919 р.⁸⁾

Ці вимоги сов. Росії спричинили невдачу переговорів.

Після здобуття Києва армією Сов. Росії в дні 6 лютого 1919 р., більшовицький «Український Робітничо-селянський Уряд» ви-

⁸⁾ Jurij Borys. The Russia Communist Party a. the Sovietization of Ukraine. Stockholm, 1960, pp. 212 ff.

слав ноту до урядів Великобританії, Франції, Італії і Японії, в якій заявив свою готовість переговорювати з Директорією УНР на Принцових островах, які то переговори мали в проєкті згадані великодержави. Але до тієї конференції не дійшло.

До весни 1919 р. російські війська опанували майже в цілості Лівобережну Україну і частину Правобережжя. У московських більшовиків запанували надії на всевітню комуністичну революцію.

В оптимістичних настроях відбувся в Харкові імпровізований З'їзд КП(б)У в часі від 1-6 березня 1919 р. Цей партійний з'їзд ухвалив, що З'їзд Советів України має схвалити конституцію УССР, яка мусить в цілості відповідати конституції РСФСР. Вслід за тим з'їздом відбувся нерепрезентативний З'їзд Советів України (10-14 березня 1919 р.) в Харкові з делегатів окупованої території України. Він схвалив I-шу Конституцію УССР. Була це копія Конституції РСФСР з незначними відхиленнями. В теорії була це конституція суверенної держави на взір російської конституції. Вона в статті 4 постановляла, що УССР має ввійти в склад єдиної міжнародної соціалістичної советської республіки та ввійти з існуючими советськими республіками в тісніше політичне об'єднання. В надії на всевітню революцію не визначено навіть, який союз мав би бути між УССР і РСФСР.

На з'їзд прибув голова Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету Я. М. Свердлов. Він спершу старався переконати членів з'їзду, що Україна взагалі не потребує жодної окремої конституції, але це йому не вдалося.

З'їзд цей, не зважаючи на пильну селекцію делегатів, відбувся в умовах гострої боротьби. Ми подамо тут у цій справі кілька завваг А. П. Таранова, автора книжки «Історія Конституції УРСР».⁹⁾

Він пише докладно: «Робота III-го З'їзду провадилася в обставинах гострої боротьби проти троцькістів і національних ухильників, які, виступаючи проти політики партії, намагалися послабити єдність партійних рядів і протиставити Україну Радянській Росії». Автор каже, що українські есери й есдеки і ліві есери провадили на з'їзді шалену боротьбу проти ленінських оснот конституції. Вони виступали проти диктатури пролетаріату. Вони вживали всіх сил, щоб конституцію назвати не «радянською», а «народною», вони хотіли, щоб особи, які користуються найманою працею, мали право голосування, щоб селяни користувалися рівним правом з робітниками на утворення вищих органів влади, щоб порядок виборів (правильник) був за-

⁹⁾ А. П. Таранов. Історія Конституції УРСР, Київ, 1957, стор. 46 і сл., 64 і сл.

фіксований в самій конституції і головне, щоб норма представництва була однакова для робітників і селян. Українські соціалісти виступали проти союзу України з російським народом і т. д., і т. д.

Очевидно, всі внески «національних ухильників» відкинено і конституцію УССР ухвалено, яка формально без змін обов'язувала в УССР до створення СССР, згл. до 1925 р.

Але це була тільки по формі суверенна конституція УССР. В дійсності ж — це був порожній текст без застосування його в практичному житті УССР від першої хвилини, не говорячи вже про респектування його від РСФСР. Свердлов мав рацію, що Україна не потребує конституції. РСФСР уважала УССР своєю адміністраційною одиницею, завойованою областю, складовою частиною Советської Росії.

Це ствердив VIII З'їзд РКП(б) в Москві (18-23 березня 1919 р.), про який була вже мова вище. Він вирішив перевести безоглядну централізацію всіх партій советських республік. Партії республік, що їх втягнуто в орбіту РСФСР, переведено на статус обласних комітетів Російської Комуністичної Партії (більшовиків). Найвищою владою (сувереном) в советській Росії стала партія і цей стан триває до сьогодні. Цей з'їзд закріпив не тільки суверенність російської комуністичної партії, але і монолітність РСФСР, а опісля СССР.

Пізноєю весною і літом 1919 р. мілітарне положення сов. Росії на всіх фронтах — на Україні і поза нею, дуже погіршилося.

В місяці травні 1919 р. Ленін і Сталін випрацювали проект директиви ЦК РКП(б) про військову єдність. За вказівками з Москви ВЦВК УССР схвалив цю директиву ЦК РКП(б). (Твори Леніна, 4 вид., т. 19, ст. 359-360).

І ось 1 червня 1919 р. Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет видав декрет (закон) «Про об'єднання Советських Соціалістичних Республік: Росії, України, Латвії, Литви, Білорусі для боротьби з світовим імперіалізмом», в якому постановлено провести тісне об'єднання: 1) воєнної організації і військового командування, 2) советів народного господарства, 3) залізничного управління і господарства, 4) фінансів, 5) комісаріятів праці советських республік Росії, України, Латвії, Литви, Білорусі та Криму, з тим, щоб керівництво вказаними галузями народного життя було зосереджене в руках єдиних колегій.

14 червня 1919 р. Всеукраїнський ЦВК дав директиву виконувати згаданий декрет РСФСР на Україні. Розуміється, що Всеукраїнський ЦВК як адміністраційний орган сов. Росії мусів все затверджувати, що йому наказано з Москви, мимо існуючої нібито суверенної Конституції УССР і суверенності УССР.

На основі цього декрету зараз введено об'єднання армії через розв'язання мініятюрних українських військових частин, які утворилися з колишніх українських повстанчих загонів.¹⁰⁾

Через воєнні дії армій УНР, Денікіна, поляків і т. д., а також через безчисленні повстання, до здійснення цього декрету поза військовими справами не прийшло. Совет Народних Комісарів, який так звався від 28 січня 1919 р., не виконував навіть адміністраційної влади на Україні. Його влада не виходила поза межі деяких більших міст. Населення зненавиділо русифікаторський і грабіжницький режим Раковського. Ленін наказав О. П. Шліхтерові «викачати» з України до 1 липня 1919 р. 50 мільйонів пудів зерна, бо Москва і Петроград пропадуть. Самі советські джерела подають, що в 1919 р. вислано з Росії тисячі партійних робітників з метою грабунку українського села. Народний комісар продовольства, Шліхтер, мусів визнати: «кожний пуд заготовленого збіжжя був облитий краплями крові».¹¹⁾ Навіть такий слухняний партійний робітник як Д. Мануїльський порівнював цей російсько-комуністичний режим з режимом колоніальної адміністрації. Гомельська конференція визначних українських федералістів в листопаді 1919 р., зложена з 15 видатних українських комуністів, зажадала справжньої незалежності України і скасування колоніального режиму на Україні.

Треба знати, що за директивою РКП(б) за підписом Леніна з 13 серпня, закрито всі комісаріяти України, окрім військового, шляхів і харчування, які досі виконували владу не як уряд України, а як адміністраційні органи сов. Росії. (В. І. Ленін. Воєнне листування (1917-1920), Москва, 1957, ст. 187).

24 жовтня 1919 р. Всеросійський ЦВК і Совет Народних Комісарів РСФСР затвердили положення про революційні комітети (ревкоми), як надзвичайні органи советської влади на теренах, визволених від ворогів (Собрание узаконений РСФСР, ч. 53, ст. 508). На основі цього російського закону російська армія, навіть після створення 11 грудня 1919 р. Всеукраїнського Революційного Комітету, сама встановляла ревкоми на місцях.

В практичній діяльності мови не було про якунебудь самостійність УССР.

Якщо б довелось ґрунтовно описати цей період окупації УНР у всіх деталях, то виявилось б, що ця окупація належить до найбільш забриханих і грабіжницьких. Навіть правовірні українські комуністи того часу, як ми вже згадували, назвали її колоніальною системою.

¹⁰⁾ В. М. Курицьким. Государственное сотрудничество между УССР, і РСФСР (1917-1922), Москва, 1957, стор. 67 сл.

¹¹⁾ Ч. Феденко. Український рух в ХХ столітті, Лондон, 1960, ст. 185.

3. Анексія Української Народної Республіки

Після опанування з кінцем 1919 р. майже цілої України російськими військами, на окупованій території перебрав владу з доручення російських советів — Всеукраїнський Військово-революційний Комітет (Ревком), який формально був утворений через ЦВК і Совет Народних Комісарів України 11 грудня 1919 р. Він урядовав до 19 лютого 1920 р., коли владу перебрав ЦВК і Совет Народних Комісарів України, який сформовано ще восени 1919 р.

З 6 грудня 1919 р. Українську Народну Республіку презвано офіційно на «Українську Советську Соціалістичну Республіку», без зміни її компетенції. Для прикладу подаємо, як увійшов в життя закон про землю з 4 лютого 1920 р. Проект цього земельного закону був поданий на розгляд і затвердження Ленінові та ЦК РКП(б) і щойно після його затвердження Всеукраїнський Революційний Комітет (ВУРК) прийняв його. ЦК КП(б) України, як обласний відділ РКП(б) схвалив цей закон 4 лютого 1920 року, а ВУРК названий акт оголосив 5 лютого 1920 р. Фактично без згоди сов. Росії і РКП(б) не міг повстати жаден закон, який виходив поза адміністративну компетенцію. 27 січня 1920 року ВУРК видав закон «про об'єднання діяльності УССР і РСФСР», а саме, що всі декрети і постанови УССР, які стосуються військових справ, народного господарства, харчування, праці і соцзабезпечення, шляхів сполучення, фінансів, пошт і телеграфів — анулюються і замінюються декретами РСФСР.

Тяжка ситуація 1919 р. приневолити російських більшовиків до позірних поступок для української справи, якої досі зовсім не визнавали. Це робилося також на домагання лівих українських партій: укапістів, особливо ж боротьбістів. Керівництво Сов. Росії змушене було передумати, як воно має адмініструвати в анектованій Україні. Ці поступки скінчилися на мовній ділянці. Вже в листопаді 1919 р. Ленін виготовив обширний проект резолюції про советську владу на Україні. Ця резолюція була прийнята 3. грудня 1919 р. на Всеросійській Партійній Конференції. В проекті Леніна була одна основна різниця між резолюцією конференції. Ленін проектував таку резолюцію: «РКП(б) буде прагнути до встановлення федеративного зв'язку РСФСР і УССР на ґрунті рішень ВЦВК від 1 червня 1919 р. і ЦВКУ від 18 травня 1919 р.», але всеросійська партійна конференція зредугувала цю тезу ось так: «Під теперішню пору відношення УССР і РСФСР визначається федеративними зв'язками на основі рішень ВЦВК від 1 червня 1919 р. (Твори Леніна, 4 вид., т. 30, ст. 141-143). Треба ствердити, Ленін вірно схопив, що УССР щойно мала б евентуально стати федеративною скла-

довою частиною РСФСР, бо ж він сам, як вище згадано, визнав, що сов. Росія окупувала Україну. Федерація вимагає бодай формально надрядного вищого органу над сфедерованими республіками. Такий надрядний орган для УССР і РСФСР і других республік, бодай для форми, створено було щойно в грудні 1922 р. з проголошенням СССР.

Але для пропаганди Ленін писав в листі до робітників і селян України з дати 28 грудня 1919 р. ось що: «Незалежність України визнана і Всеросійським Центральним Комітетом (ВЦВК) РСФСР і РКП(б). Тому само собою є очевидним і загально визнаним фактом, що тільки самі українські робітники і селяни на своєму Всеукраїнському З'їзді Советів можуть вирішати питання про те, чи зливати Україну з Росією, чи лишити Україну самостійною, незалежною республікою і в останньому випадку, який саме федеративний зв'язок установити між цією республікою і Росією...» (Твори Леніна, т. 30, ст. 260-268). Для Леніна було ясним, що при кінці 1919 р. Україна була завойована і не має мови про якенебудь її добровільне відношення до РСФСР, а її самостійність це тільки — тактично-пропагандивний клич.

А у себе дома на російськiм СовНарКомі в дні 2 лютого 1920 р. Ленін говорив вже так: «Само собою зрозуміло, що та сама політика в далеко більш формальному вигляді проводиться до Української Республіки. Тут питання спрощується укладеним ще раніше договором ВЦВК і ВЦКУ України (не договір, а закон РСФСР від 1 червня 1919 р., згаданий вище — В. Л.). На базі цього договору, який означає тісну федерацію двох республік у боротьбі проти імперіалістичних країн, ми будемо все більше й більше тісний союз...» Очевидно Ленін не забув в доповіді додати, що відділення України від Росії — це злочин: «Таке розділення є злочином».

IV Конференція КП(б)У (17-23 березня 1920 р.) відбулася як луна постанов РКП(б). Вона визнала, що розірвання зв'язку з Росією є контрреволюцією, засудила вимоги боротьбістів відносно незалежності України і зажадала дальшого поширення прямої влади сов. Росії без посередництва уряду УССР. Резолюція тієї конференції рішила, щоб у віданні ВЦВК УССР залишилися тільки такі державні справи: комісаріят внутрішніх справ, земельних справ, юстиції, охорони народного здоров'я і соціального забезпечення, а об'єднано зі сов. Росією закордонні справи. Щойно IV Всеукраїнський З'їзд Советів (20 травня 1920 року) потвердив згаданий вище декрет з 1 червня 1919 р. РСФСР і зажадав поширення влади РСФСР в УССР, згідно з рішенням КП(б)України. Після чисток в КП(б)У, які дійшли до десятка тисяч, репрезентанти на з'їзді партії і советів стали служняним знаряддям РКП(б), за виїмком особливо відважних одиниць.

Із усіх з'їздів партії і советів України бачимо, що всі важливі справи вирішувала спершу РКП(б) за ініціативою Леніна і Совета Народних Комісарів, а КП(б)України і Український Совет лише приймали їх до відома. Згідно з резолюцією, випрацьованою Леніном на VIII всеросійській партійній конференції, про яку вище була мова, «автономія» України була обмежена до мови, що мусила стати «знаряддям комуністичної освіти трудових мас».

У 1920-ому році продовжувалася боротьба Директорії УНР з сов. Росією. Повстання на Україні не втихали. Щойно на кінець 1920 р. сов. Росія, після перемоги на фронті, була спроможна виконувати більш-менш свою владу на Україні в хаотичних відносинах советської адміністрації.

Анексія України послідувала офіційно з договором від 28 грудня 1920 р. між РСФСР і УССР за підписом Леніна. Цей договір названо «Союзно-робітничий селянський договір». У першій же уступі договору сказано, що ним встановлюється воєнний і господарський союз. Його виготовлено у формі міжнародного договору, отже — у вступі (преамблі) зазначено, що обидві сторони визнали «взаємно свою суверенність». Чому прийшло до цього договору?

Про це мовчить советська література, але для критичного дослідника є ясным, що цей договір був спричинений мирними переговорами між Польщею і сов. Росією, а не внутрішніми відносинами в сов. Росії. На цю обставину вказує недвозначно автор В. А. Чирко. Він пише: «У вересні 1920 р. для укладення мирного договору з Польщею, уряди РСФСР і УСРС створили делегацію, яка виступила від імені Радянської Росії і Радянської України і була відповідальною перед урядами обох республік. Д. З. Мануїльський, який брав участь в переговорах, у розмові зі співробітниками «Коммунист»-а розповів, що представники Польщі, чіпляючись за т. зв. уряд Петлюри, спочатку не хотіли вести переговори, бо не визнавали суверенітету Радянської України, але делегація Радянської Росії примусила польських панів вести переговори не тільки з представниками РСФСР, а й з українською делегацією. Д. З. Мануїльський відзначив також той факт, що польська преса і деякі члени польської делегації із здивуванням відзначили єдність членів російсько-української делегації.» (Тамже цитований «Коммунист» з 19 жовтня 1920 р.)¹²⁾

В тій самій справі пише й О. Юрченко: «Проте, на нашу думку, основним поштовхом до досить таки поспішного договірного оформлення внутрішньо-советських державних зв'язків (до

¹²⁾ В. А. Чирко. Створення дипломатичного Союзу України з РСФСР та іншими радянськими республіками. «Український Історичний Журнал», Київ, ч. 6, 1962, стор. 43.

заключення 28 грудня 1920 р. «Союзно-робітничого селянського договору між РСФСР і УССР», — а 16 січня 1921 «Договору про союзні стосунки» з підсоветською Білоруссю — В. Л.), безперечно, спричинилися моменти міжнародно-політичного характеру. Маємо на увазі стан війни, а далі — переговори і договори в Ризі советської сторони з Польщею. Остання, як відомо, в силу причин, що на них ми не зупиняємося, ставила за передумову свого мирового пакту з сов. Росією, визнання самостійності України й Білорусі. При цьому в ході переговорів в Ризі советській стороні (формально) заступленій «об'єднаною делегацією» РСФСР і УССР раз-у-раз зазначалося дотеперішню голу декларативність її визнання тієї самостійності, позбавлену реальних правно-політичних гарантій. Не дивно, що в Москві поспішили з укладенням «союзних» договорів з УССР і БССР саме в часі між укладенням прелімінарного і остаточного договору з Польщею (12. X. 1920 і 18. III. 1921).¹³⁾

Переїдім тепер до договору з 28 грудня 1920 р.

У вступі до договору між РСФСР і УССР сказано, що договірні сторони, «виходячи з проголошення великою пролетарською революцією права народів на самовизначання, признали незалежність і суверенність кожної з договірних сторін, «вирішили заключити робітничо-селянський договір.»

Не змінюючи конституцій сторін, цей договір в III і IV уступах передав ефективну державну владу УССР в семи державних ділянках сов. Росії. А саме, на основі цього договору створено при Советі Народних Комісарів в Москві для обох республік такі спільні комісаріати: 1) воєнних і морських справ, 2) Вищий Совет Народного господарства, 3) зовнішньої торгівлі, 4) фінансів, 5) преси, 6) шляхів сполуки, 7) пошти і телеграфу. Згадані комісаріати мали мати своїх повновласників у Советі Народних Комісарів УССР, яких затверджував і контролював Український Центральний Виконавчий Комітет і З'їзд Советів. Зате самі комісари згаданих комісаріатів у Москві входять до складу Совета Народних Комісарів РСФСР, а керівництво працею тих комісарів належить до Всеросійського З'їзду Советів і ЦВК.¹⁴⁾

Договір цей мав бути ратифікований. Його ратифікував VIII Всеросійський З'їзд Советів і V Всеукраїнський З'їзд Советів.

Як бачимо, цей договір РСФСР з УССР заключено на взір міжнародних договорів. Але був це фіктивний договір, який не змінив дійсних відносин між сов. Росією і УССР. Був це договір

¹³⁾ О. Юрченко. Природа й функція советських федеративних форм. Мюнхен, 1956, стор. 51-52.

¹⁴⁾ Як під 1) стор. 259-260.

з диктату сов. Росії. З правної точки погляду було це ствердження анексії УНР через сов. Росію.

На потвердження нашої тези наводимо виїмки з резолюції I Всеукраїнської наради КП(б)України (Харків, 2-4 травня 1921 року), які звучать: «Для Комуністичної Партії України питання про ставлення УССР до РСФСР ніколи не було питанням **принципу, а питанням виключно революційної доцільності...** Але державні відносини між двома братніми республіками перебувають лише в процесі оформлення і не вилилися в певні сталі форми, наша партія повинна зробити кроки для найшвидшого вироблення конституційних основ, що регулюють взаємовідносини між РСФСР і УССР.»¹⁵⁾

Та наприкінці 1922 р., зі створенням ССРСР, фікція суверенності УССР цілком зникла.

В зв'язку з правовим відношенням УССР до РСФСР до кінця 1920 р. ми наведемо виїмки з позиції В. М. Куріцина і Й. В. Сталіна.

Куріцин пише: «Факти показують, що в советських республіках (напр., в РСФСР і УССР) існувало одно політичне і воєнне керівництво, одно законодавство в важніших справах, одна грошева система транспорту і зв'язку. Випрацьовано один народно-господарський план і один загально-федеральний бюджет. Громадяни РСФСР користувалися всіма політичними і горожанськими правами на території УССР і навідворот — громадяни УССР користувалися тими самими правами в РСФСР.» (СУ 1919 Но 9, ст. 115).

Кінець-кінцем в советських республіках (в тім числі в РСФСР і УССР) утворилася одна державна система устрою. Керівництво важнішими галузями державного управління зосереджене в відповідних Наркоматах і Совнаркомі РСФСР, який відіграв роль вищого загально-федерального державного управління, а вищим органом державної влади являвся Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет (ВЦВК), який мав у своєму складі представників від УССР і других республік.»¹⁶⁾ Повищі ствердження автора про дійсні відносини є вірні за виїмком його висновку, що ті відносини мали характер федеративного зв'язку.

Й. В. Сталін в листі до Леніна від 12 червня 1920 р. так схопив державний статус УССР: «В своїх тезах Ви робите різницю між башкірським і українським видом федерації, а в дійсності такої різниці немає або вона така мала, що рівняється нулю». В жовтні 1920 р. в статті «Політика советської влади в національним питанні в Росії» Сталін зачислив Україну, Азербайджан й інші республіки до автономних республік РСФСР. а

¹⁵⁾ Як під 7) стор. 125.

¹⁶⁾ Як під 10) стор. 89-90.

адміністраційні і договірні відносини між неросійськими народами і РСФСР як роди їх автономії в границях РСФСР (Ленін, Твори т. XXV — 3-ге вид., ст. 624, і Сталін, Твори, т. 4, ст. 355).

В дійсності ефективно і та сталінська автономія рівнялася нулю, бо в централізованій владі диктатури РКП(б) і РСФСР не було місця навіть на самостійну самоуправу.

Немає політичної ані адміністраційної самоуправи тоді, коли суверен РКП(б) і РСФСР могли перешкодити або скасувати кожний акт державної чи адміністративної дії неросійських республік.

Ленін, як практичний політик різнився зі Сталіном в тім, що він для потреб закордонної і внутрішньої політики йшов на фікції в формі договору з 28 грудня 1920 р. з УССР, а Сталін аж до осені 1922 р. обстоював свою тезу «автономізації» неросійських народів в РСФСР, яка відбивала дійсний статус неросійських народів.

Дійсний стан був того роду, що неросійські республіки були у відношенні до РСФСР в псевдоавтономії до 1920 р., та псевдоконфедерації до 1923 р., а в псевдофедерації в границях ССРСР від 1923 р.

(Докінчення буде)

Обсерватор

МИТРОПОЛИТ ЙОСИФ СЛІПІЙ У ВАТИКАНІ

В «Вільній Україні» ч. 25 з 1959 р. ми писали в наших завваженнях п. заг. «Організація Об'єднаних Націй і Митрополит Кир Йосиф» ось що:

«Наша Мета» (Торонто) з 19 грудня 1959 р. ч. 51 писала в статті «Галицький Митрополит Високопреосвященний Йосиф Сліпий»: «І нема нікого серед провідників нинішнього світу, людей віруючих і визнаючих Христової Церкви, щоб на міжнароднім форумі ОН поставили сміливий запит: за що так важко карається оцей архипастир Української Католицької Церкви, і то ще нині в часи, коли лунають такі високі гасла — свободи одиниці і народів». Ми тільки додали б: за що винищено за 20 років панування ССРСР на західно-українських землях мільйон населення та за що карається цілий український народ від 40 років і за що винищено мільйони українців впродовж того часу...»

Від якогось часу католицький світ розпочав посилену акцію перед світовою опінією в справі звільнення митрополита

Йосифа з московської неволі. І ось несподівано в дні 9 лютого 1963 р. митрополит Йосиф з'явився на волі, в Римі. Ми скажемо коротко: сталося це завдяки світовій opinio.

Не вглядаючи в акти судів, які «судили» митрополита, — весь культурний світ знає, що він, як і мільйони других, каралися без якоїнебудь вини. Ми знаємо, що його ув'язнення було подиктоване пляном знищення української католицької церкви. Коли тоталітарний режим рішив знищити українську православну церкву, то всі її головні провідники мусіли бути знищені. Коли цьому режимові попала в лабеті католицька церква, він зробив те саме.

Роля світової opinio не може спинитися на вигнанні Кир Йосифа поза межі імперії. Ця opinio, яка мала великий вплив на знесення колоніалізму поза межами ССРСР, мусить довести і до скасування колоніалізму в межах московської імперії.

Митрополит Йосиф є сьогодні вигнанцем із ССРСР. Його поворот формально є може і можливий, але практично є замкнений, бо він міг би вернутися тільки тоді, коли б йому привернено права українського католицького митрополита у Львові, які він мав до часу його ув'язнення.

Ми не знаємо особистих задумів митрополита. Але думаємо, що він повинен вернутися в Україну щойно тоді, коли режим поверне йому митрополичий престіл на горі св. Юра і дасть можливість виконувати обов'язки голови української католицької церкви. Домівством Кир Йосифа є гора св. Юра у Львові. Він його дістав в правне посідання в часі режиму Сталіна, отже теперішній режим може направити кривду тільки через повернення митроп. Йосифові того домівства і влади, яка йому належиться.

Кир Йосиф засвідчив перед світом, що є мучеником за ідею. В своїм незламнім характері він звів важку боротьбу не тільки за свободу української католицької церкви, але за право всіх церков советської імперії. Він боровся своїм мучеництвом за свободу українського народу і всіх поневолених народів московської імперії. Його хрустальний характер є великим прикладом для сучасного і грядучих поколінь українського народу.

На грані цього вигнання Кир Йосифа поза межі тюрми народів варто звернути увагу на голос в тій справі Аджубей, редактора «Ізвестій» і зятя Хрущова, який відбув в Римі 28 лютого 1963 р. пресову конференцію.

Аджубей заявив на цій конференції, як подає преса, таке: Всі держави повинні співпрацювати. Але не може бути співжиття на ідеологічній базі, хоча це не мусить довести до війни.

Ватикан — це суверенна держава, яка має великий вплив на багато країн. Совети раді цьому, що Кир Йосифа звільнено з ув'язнення, якщо це причиниться до відпруження в світі. Кир Йосифа називав кардиналом. (Цей титул був у нього потрібний, бо він не визнає Кир Йосифа львівським митрополитом.) На запит про переслідування католицької церкви він відповів, що кардинал Сліпий походить з цієї частини України, де вбито багато советських воєнків та що українські католицькі священники благословили нацистівські війська, які йшли війною проти советського народу.

На дальші запити він говорив, що було б помилкою вважати проблему відносин з католицькою церквою як ідеологічну. Він думає, що між Ватиканом та ССРСР можуть заіснувати відносини на консулярнім рівні.

З таким виступом українська спільнота в ім'я правди і демократії має обов'язок розправитися з політичною точкою погляду.

Як бачимо, Хрущов добре підготував свого зятя до пресової конференції, бо він співав докладно цю саму пісню, яку Хрущов співав в 1940 р. професорові К. Студинському, а саме, що советський режим не думає знищити українську католицьку церкву, бо «Ватикан это маленькое царство-государство». Сталін кпив собі з Ватикану, бо він не має дивізій, але Аджубей вже зробив поступ, бо признав його значення на підставі впливів у світі, з якими совети числяться. Він ствердив, що не може бути співжиття тоталітарного комунізму з ліберальною демократією та ідеалістичною ідеологією, отже і з католицькою церквою, але з того приводу не мусить доходити до війни. Він допускає консулярні відносини між советами і Ватиканом. На просту мову, це значить, що справді совети не думають вести війни, але це не значить, що комунізм перестане поборювати в себе католицьку церкву та релігію взагалі, спираючися на комуністичну ідеологію і на свої неморальні закони. Він не думає, що злочин Сталіна, який знищив спершу українську православну, а опісля і католицьку церкви — є можливим виправити, бо він думає тільки про консулярні відносини з Ватиканом, а не про відновлення української католицької церкви. Ми знаємо, що Ватикан — це не суверенна держава в світському значенні, а лиш церковна держава в розумінні міжнародного права. Вона має на меті охорону своїх вірних в світі і з тією метою підписує конкордати, а не світські міжнародні договори. Якщо Ватикан не має в даній державі своїх вірних і своєї ієрархії, яка в тій державі діє, тоді нема мови про якихось «консулів». Ватикан не має консулів — тільки легатів. Всяке співжиття Ватикану із ССРСР на рівні консулятів є абсурдом.

Як довго злочин Сталіна не буде визнаний і українській католицькій церкві не буде привернений «статус кво анте», так довго в нашому розумінні не може бути співжиття між Ватиканом, як церковною державою і ССРСР. Це все, що говорив Аджубей, просто милення очей, це безпримірне крутість в злій вірі представника советського режиму.

Але Аджубей пустився і на брехню перед журналістами, які не знають історії українського народу, а саме, що західні українці мордували советських вояків та що українські католицькі духовники благословили нацистські війська на війну проти советів. Оба ці твердження — це звичайна брехня. Навіть такий пасквіль Марка Терлиці «Написаного сокирою не вирубаш», друкований у Києві, не відважився пускати в світ такої брехні, бо він був друкований для українських емігрантів. Аджубей не виправдається із свого закиду доти, доки советський режим не оголосить повністю під контролею чужих науковців актів усіх політичних процесів в справі засудження з політичних мотивів українських громадян. Ми знаємо, що всі засуджені загинули, або караються, або і каралися з політичних мотивів, а не за звичайні злочини. Такими процесами, яких акти зараз повинні бути оголошені, є процеси проти всіх єпископів української католицької церкви. Аджубей не має права числити советських втрат у війні з партизанами, у визвольній війні резистансу УПА ітд., бо ці жертви були обосторонні, а самі підручники міжнародного права советських учених, згідно з законами і звичаями війни, признають, що організований резистанс партизан є оцінюваний з точки зору війни.

Наш резистанс був найслухніший в боротьбі за самостійність. Інша справа, чи він був доцільний в боротьбі з варваром, який у відплаті за визвольну боротьбу проти окупанта винищував цілі села і більш пів мільйона невинного населення. Цього варварства советський режим ніколи не буде в силі виправдати, а Аджубей нічого не сказав про нього чужим журналістам. Зрештою жаден процес не виказав напевно зв'язку ієрархів української католицької церкви з визвольними змаганнями партизанки.

Питаємо не Аджубея, але Хрущова, чи він думає, що із звільненням однієї жертви, яка каралася безневинно впродовж 18 років — це чесний шлях для вступу до Ватикану і до відпущення в світі? А де є мільйонові жертви українського народу, а де є звільнення українського народу з тюрми і його колоніального положення?

На основі якого прав советський режим судив невинні жертви з політичних мотивів, які після людських прав не могли бути суджені, бо вони не були обов'язані до лояльності до советського режиму?

Злочинець Сталін дозволив похоронити Кир Андрея зі всіми почеснями, а одночасно в своїй злочинній душі рішив похоронити українську католицьку церкву. Якщо Хрущов не визнає такої перфідії, то його режим вже давно повинен був привернути до свободної діяльності українську православну і українську католицьку церкви.

Це є логіка справедливості, а не звільнення з тюрми одної невинної жертви, за що хочеться мати вступ до Ватикану та очікувати відпущення в світі.

Хрущову добре відомі (він був секретарем ЦК КПБУ в 1939-1941 рр.) ті всі потворні знущання на західно-українських землях злочинного НКВД (а не війська) та цей брутальний режим із знищенням нашого активного людського матеріалу і нашої культури. Ясно, що після такого режиму прихід другого окупанта вважався зпочатку як визволення. Все таки і церковна ієрархія і український народ вороже ставилися до нацистського режиму. Німецьке гестапо знало це добре, що українська католицька ієрархія не сприяє тоталітарному режимові нацистів. За те діждалися вони смерті від другого тоталітарного режиму. Знає про це добре і советський режим.

Якщо б московська православна церква мала крихітку християнської совісті, то вона ніколи не повинна була йти на грабіж, бо навіть сталінський режим не був в силі змусити її до грабежу. Вона є співвідповідальна за поповнений злочин над католицькою церквою.

Московська імперія, очолювана КПСС, старається закінчити холодну війну з найбільшою світовою потугою, ЗДА, а одночасно з найвпливовішою світовою потугою на релігійному полі — католицькою церквою. В цей спосіб хоче вона увійти в міжнародні відносини як повноцінний і рівний партнер рівнож в світовій opinio в коло вільних народів, як творець всесвітнього миру, очевидно на своїх умовах. Це тактика одного кроку назад, щоб зробити опісля два кроки вперед — для большевицького опанування цілого світу.

Виправлення друкарської помилки

У 37-ому числі «Вільної України», в статті І. Лучишина на стор. 46 від 11-ого рядка згори було хибно надруковано: ... «ще досі не усунено обмеження у застосуванні української мови в сферу технічних наук, позбавляючи її наукового мовного нігілізму. Вони обмежували тоді і не допускали української мови, яке за часів культу особи ввели різні прихильники характеру, ...»

А мало бути: ... «що досі не усунено обмеження у застосуванні української мови, яке за часів культу особи ввели різні прихильники мовного нігілізму. Вони обмежували тоді і не допускали української мови в сферу технічних наук, позбавляючи її наукового характеру» ...

Дм. Соловей

ЯК ПОСЛАБЛЮВАТИ КОЛОНІАЛЬНИЙ ТИСК МОСКВИ НА УКРАЇНУ

1. Чи обґрунтовані сподівання?

І. Л., кореспондент новоульвівських «Українських Вістей», інформуючи про доповідь 6. X. 62 Івана Лисяка-Рудницького на засіданні Комісії досліджень пореволюційної України та ССРСР при УВАН у США на тему «Україна в еволюції радянської системи», писав:

«Можна передбачити, що, в наслідок господарської децентралізації, верства советських директорів та інших господарських діячів на Україні наблизиться до місцевих, крайових інтересів. Рівночасно може наступити зближення між людьми економічно-адміністративного апарату та українськими інтелектуальними колами (письменниками, науковцями тощо), що є головними носіями активної української національної свідомости в УССР».¹⁾

Щоправда, категоричність цього твердження й сподівання в самій доповіді, що з'явилася друком в журналі «Сучасність», трохи, ніби, ослаблена цілою низкою побіжних міркувань доповідача. Проте і в тексті цієї доповіді ми читаємо, наприклад, таке:

«Прийде момент, що Москва буде примушена зробити вибір: або допустити до того, щоб фіктивна українська радянська державність виповнилася реальним змістом, або знову повернутися до «випробуваних» сталінських методів масового фізичного терору. Бо, на довшу мету, ніяких засобів «духового впливу», пропаганди і т. д. не вистачить, щоб Україну запрягти до російської імперської колісниці.

Моя прогноза, що цей критичний момент в українсько-російських відносинах прийде приблизно за п'ять-десять років.»²⁾

Ми не належимо до песимістів, але й не поділяємо занадто оптимістичного погляду й сподівання, що за 5 чи 10 років у нормальних умовах дійде до критичного, переломового для України становища, коли керівна верства партійних директорів та інших господарників на Україні наблизиться до місцевих, українських інтересів.

¹⁾ Українські Вісті в Н. У. ч. 5 за 3. II. 1963, стор. 4.

²⁾ «Сучасність» (Мюнхен) ч. I (25) за 1963, стор. 69.

На нашу думку всі ці сподівання у великій мірі неоправдані. І не тільки тому, що згадана «децентралізація без демократизації» господарства України (як її справедливо назвав сам І. Лисяк-Рудницький) фактично обезцінена централістичними заходами партійного керівництва. А в першу чергу тому, що імперіалістична Москва протягом віків виробила потужну й цілком сталу (що перетворилася на традиційну) систему тримання підбитих народів у своїх залізних лещатах. Ще понад 80 років тому славетний наш історик Микола Костомаров писав:

«Москва завжди хотіла бути централізованою державою, а не федеративною, не такою державою, в якій кілька національностей зв'язувалися б тільки єдністю верховної влади. Такою централістичною, так би мовити, була відвічна традиція Московської держави. Тому з самого початку приєднання України, московські державні люди домагалися найтіснішого злиття її з Московською державою, всіляко протегуючи тим малоросіянам, котрі, щоб приподобатися владі, позитивно відгукувалися на ці її наміри».³⁾

До цього треба додати, що за більшовицьких часів оці централістичні намагання Москви значно збільшилися, а сама централістична державна система добре удосконалилася. При чому, за царських часів на сторожі тої централістичної московської системи стояло вірогідне всеросійське дворянство, а за централізмом системи ЦК КПСС стоїть не менш вірогідне, але у багато разів численніша, всесоюзна партійна бюрократія, увесь добробут і панування якої тісно пов'язані з непорушністю тої централістичної системи. А цього дослідник у своїй зрештою цікавій доповіді абсолютно не врахував і не згадав. А це дуже важливий момент.

Не знаємо, чи то щиро, чи, може, тільки з метою політичної спекуляції (для заспокоєння неросійських народів, що хвилювалися)⁴⁾ а 30. XII. 1922 р. Ленін, коли примусом створювався ССРСР, продиктував до свого щоденника таку знамениту характеристику тодішнього керівного більшовицького державного апарату:

«... зараз ми повинні по совісті сказати, що називаємо своїм апарат, який насправді наскрізь ще чужий нам і являє собою буржуазну й царську мішанину, подолати яку за п'ять років, при відсутності допомоги від інших країн,

³⁾ Н. Костомаров: Руїна. СПб-М, 1882, 647. Цитуємо за М. Драй-Хмарою (Леся Українка, том VIII, Нью-Йорк, 1954, стор. 95-96). Переклад наш.

⁴⁾ Див. параграф 6 «Зудар централістичних і децентралістичних течій в РКП(б) під час підготування до створення ССРСР» (стор. 82-93) у нашій книзі «Україна в системі советського колоніалізму», Мюнхен, 1958, Інститут для вивчення ССРСР.

і при переважанні «занять» воєнних і боротьби з голодом, не було ніякої змоги.

При таких умовах дуже природньо, що «свобода виходу з союзу», якою ми виправдуємо себе, виявиться пустим папірцем, не здатним захистити російських іногородців від навали тієї істинно руської людини, великороса, шовініста, по суті — невідника й насильника, яким є типовий російський бюрократ. Немає сумніву, що мізерний процент радянських і радянیزованих робітників потоне в цьому морі шовіністичної великоруської шушвалі,⁵⁾ як муха в молоці».⁶⁾

Нам не відомо як завеликий був тоді в керівному більшовицькому державному апараті той відсоток «ідеальних» радянських і радянیزованих робітників, що про нього говорив Ленін. Але тепер, через 40 років після того, як про це писав Ленін, ми можемо вже цілком певно констатувати, що той ідеальний відсоток (якщо він тоді справді реально існував) втопився, «як муха в молоці», у тому «морі шовіністичної великоруської шушвалі» і цілком злився з нею. А конституційне «право виходу з союзу» дійсно перетворилося для неросійських народів ССРСР у «пустий папірець», як це й передбачив Ленін. Чому? Та тому, що як та керівна в царській Росії «шовіністична великоруська шушваль», так і керівна партійна більшовицька верхівка в ССРСР стояли й стоять на одній дуже важливій для них спільній платформі. І ті й ці виходили й виходять із спільної і, звичайно, «прогресивної» ідеї безумовного централістичного підпорядкування Москві («русському народу», «старшому брату», «строителю коммунизма» і т. д.) усіх неросійських народів колишньої Російської імперії, а тепер — ССРСР.

Тому й не дивно, що диктаторська більшовицька керівна верхівка охоче втопилася «як муха в молоці» й охоче успадкувала від старого царського режиму — і московську централістичну систему, і систему збройного тримання в своїх міцних пазурах підбитих колоніальних народів, і царські адміністративні кадри, які перейшли на службу більшовицькому режимові і виховали йому «по своєму образу і подобию» молоду більшовицьку зміну, що наповнює тепер наркомати-міністерства ССРСР, і яка (зміна) по суті справи нічим (окрім порожньої, але захисної інтернаціоналістичної фразеології) не відрізняється від «шовіністичної великоруської шушвалі» царських часів. І в тих і в цих мета одна — «велика й єдина Росія», ота уславлена «тюрма народів», хоч тепер її облудно й називають союзом.

⁵⁾ Шушваль, у перекладі на українську мову, визначає — непотріб, логань.

⁶⁾ Цитуємо за перекладом у київському «Комуністі України» ч. 7 за 1956 р.

2. В який спосіб ЦК КПСС буде по неросійських республіках свій апарат колоніального володіння.

У ч. 35-36 «Вільної України» на стор. 51-52 подано низку даних про національний розподіл фахівців з вищою освітою, що працюють в різних галузях народного господарства України. Взято ці дані з офіційного джерела і стосуються вони тих кадрів, що спрямовують роботу всієї економіки України, всього адміністративного політичного, економічного й культурно-освітнього апарату її, одно слово — кадрів, що в їхніх руках перебувають тепер усі регулятори життя українського народу.

Із поданих там даних і таблиці кожен легко може побачити, що політика ЦК КПСС спрямована на те, щоб якомога більше інтелектуально обезкровити український народ, **себто — якомога більше українців з вищою освітою висилати за межі України для життя й праці там.**

Для цього «мудра» більшовицька Москва сконцентрувала в своїх руках розподіл кадрів фахівців усіх республік ССРСР. І систематично за розробленим пляном вона примусово забирає з України значну кількість фахівців-українців, а натомість на Україну надсилає якнайбільше чужонаціональних колоністів з інших республік, і в першу чергу — великоросів.

Із тих даних видно, що на 1. XII. 1960 р. із 517.729 українців-фахівців з вищою освітою лише 399.931 працювали на Україні, серед свого народу. Решта ж — 117.798 осіб розумового цвіту української нації (ціла армія!) примусово розсіпані московськими плянувальниками з ЦК КПСС по всіх інших складових республіках Союзу. А найбільше зосереджено їх в РСФСР — 85.155 осіб. Це, — поза фінансово-економічним безконтрольним колоніальним визиском України, що його здійснює московський Кремль, — є додаткова й неймовірно велика плата мозком, інтелектом, що її мусить український народ систематично платити за своє примусове колоніальне підпорядкування ненаситному «старшому братові».

На Україні ж серед 685.851 фахівців з вищою освітою працює 285.920 неукраїнців, або 41,7% всієї кількості, а в тому числі 181.489 осіб, або 26,5%, самих великоросів. І всі ці 285.920 фахівців-неукраїнців з вищою освітою не зобов'язані законом знати української мови і послуговуватися з неї під час своєї праці. Отже, всі вони (вільно чи невільно) виконують на Україні, нібито суверенній і самостійній, функції примусових русифікаторів та асиміляторів українського народу. Для цієї мети їх суди й спрямовує систематично апарат ЦК КПСС.

Таким чином, серед загальної маси фахівців з вищою освітою на Україні українці становлять тільки 58,3%, себто — лише

трохи більше за половину.⁷⁾ Але до цього треба ще додати, що найважливіші керівні позиції на Україні ЦК КПСС обсаджує не українськими силами, а силами колонізаторів. Отож вони, ці колонізатори, фактично завдають увесь тон життю на Україні та й контролюють те життя. Та інакше й не може бути за системи всеохоплюючої диктатури, яка діє ось вже півстоліття безперервно.

А якщо із загальної маси фахівців з вищою освітою на Україні вилучити групу самих науковців, то ми здобудемо ще гіршу для українців картину. Так, на 1. X. 1960 р. всіх українців-науковців було в цілому ССРСР — 35.426 осіб, а з того числа на Україні працювало тільки 22.523 особи, а 12.903 особи, що становлять більше за одну третину всієї кількості, змушені були працювати поза межами України, де немає жодної української наукової чи навчальної установи, і де вони й їхні діти поставлені в умови примусової русифікації та асиміляції з чужим оточенням.

На самій же Україні на 1. X. 1960 р. працювало всього науковців 46.657 осіб. І серед них українці становили вже навіть не 58,6% (як серед загальної кількості фахівців з вищою освітою), а ще менше — 48,3%. Себто — українці-науковці є на Україні в абсолютній меншості.⁸⁾

Ми вже не кажемо про те, що майже вся наукова й педагогічна праця на Україні заходами партії також зрусифіковані. Це в достатній мірі ми висвітлили в інших статтях, спираючися на фактичні дані. Тому цілком правдоподібною є листовна інформація з України (одержана не в звичайний спосіб поштового пересилання), в якій автор пише:

«... щоб відчути себе іноземцем в столиці України, вистачить (українцеві) навіть одного переходу на українську мову!

Чи спробуйте доповісти свою наукову працю на науковому з'їзді, конференції хіміків, фізиків чи хірургів десь у Києві, Харкові, Одесі і навіть у Львові... і ви переконаєтесь в цьому. Безтактним галасом, повною неувагою зустрінуть ваші слова. І якою б цікавою та гарною не була ваша промова, вона буде зірвана. Найбільшого тиску відчують в нас наші брати, переселенці з західних областей України, що в головній масі своїй стоять на рівні західно-європейської культури і національної гідності. Їх спочатку устиджують за мову, потім висміюють, як божевільних, за

⁷⁾ Абсолютні дані взято з стат. збірника «Высшее образование в СССР», Москва, 1961, стор. 70-71.

⁸⁾ Цифри взято з того ж джерела, стор. 210-211, 215.

⁹⁾ «Наша Батьківщина» (Нью-Йорк) ч. 13-14 за 23. II. 63, стор. 3.

те, що не відмовляються від української мови і, якщо це не допомагає, чіпляють політичний ярлик націоналістів.»⁹⁾

Цей переваги на Україні колонізаторських елементів ЦК КПСС досягає не лише своїм систематичним примусовим розподілом кадрів фахівців між республіками (завданням якого є навмисне розпорощувати національні кадри неросійських народів, перемішувати їх з чужонаціональними й великоруськими елементами з метою асиміляції та з метою культурно-національного обезголовлення неросійських республік), а ще й політикою селекції вступників до вищих шкіл; політикою недопускання значної кількості молоді неросійських національностей до вищої освіти й наукового підготування. Ось факти щодо України. Року 1960-61 студентів-українців у цілому ССРСР на кожні 100.000 української людності припадало 922 особи, а студентів-великоросів на кожні 100.000 великоруської людності — 1.297 осіб, себто — на 40,7% більше.

Це така картина для цілого ССРСР. А як візьмемо окремо Україну, то здобудемо ще гіршу для українців картину для того ж 1960-61 року. Тут студентів-українців на кожні 100.000 української людності припадало тільки 811 осіб (виходить, що значна частина української молоді змушена їхати вчитися за межами УРСР), а студентів-великоросів на 100.000 великоруської людності на Україні — 1.769 осіб, або у 2,18 рази більше проти українців!¹⁰⁾ Так діє плянова селекція вступників до вищих шкіл, здійснювана апаратом диктатури ЦК КПСС, що його наповнює «великоруська шовіністична шушваль».¹⁰⁾

Отож, констатоване тут явище і не дозволяє нам робити занадто оптимістичних і не обґрунтованих сподіванок на швидке наближення на Україні кадрів господарських діячів до місцевих, українських інтересів. Бо, як бачимо, централістична більшовицька Москва, спираючися на систему диктатури, намагається до цього ніяк не допустити. Тож єдиним протиставленням цьому може бути лише безнастанна, уперта й тяжка боротьба

⁹⁾ Розрахунок зроблено за тим же джерелом, стор. 85 і 130.

¹⁰⁾ Все це докладно висвітлено у більшій дослідницькій праці «Українська наука в колоніальних путях», що її написано було ще навесні 1961 р., а навесні 1962 р. поповнено новими даними. На жаль, тільки, через цілковиту незацікавленість цієї справою нашої центральної репрезентації у США, що збирає, нібито, й на такі видання чималі громадські гроші, і навіть всупереч її власній постанові з вересня 1960 р., про видання її англійською мовою, ця книжка й досі лишається мертвим капіталом, бо не стала приступною для чужого й українського громадянина. А на писання ж її автор витратив дуже багато місяців наполегливої праці. І ніхто тої праці ні матеріально, ні навіть морально не підтримував. Виконано її було тільки в наслідок власної наснаги автора. Щоправда, зараз мале видавництво «Пролог» видає вже її українською мовою.

(бо сили не рівні!) українського народу проти заходів Москви. Ця боротьба була, є і, очевидно, довго ще буде, поки живий ще дух народу. І в цій затажній нерівній боротьбі з великодержавним великоруським централізмом і шовінізмом більшовицької формации великого значення набирає допомога українців-емігрантів своєму народові на Батьківщині. Але ця допомога може мати значення лише тоді, коли вона полягатиме не в самому шумі й гамі, не в самих лише дорогих з'їздах, банкетах та шумливих резолюціях (а це у нас, на жаль, переважає і на це в основному витрачаються й кошти з українського народного фонду), а перш за все у численній, безперервній і послідовній праці всього інтелекту української еміграції над ґрунтовним, всебічним і об'єктивним висвітленням (як для своєї людности, так і для чужинців) наслідків колоніальної більшовицької системи, що її, кажучи словами самого Леніна, створила й усіма способами закріплює в ССРСР «шовіністична великоруська шущваль», що стоїть коло керма диктатури в московському Кремлі. Але для того, щоб інтелектуальні сили української еміграції змогли плідно працювати в зазначеному напрямку, на допомогу їм мусить всемірно прийти український народний фонд, чого він досі фактично не робить.

3. На що українська еміграція має звернути основну увагу, а чого по змозі не чіпати.

За тотальної партійної диктатури й тиранії ніхто в ССРСР своєї думки, якщо вона суперечить лінії ЦК КПСС, не може відверто висловлювати. Поперше, ясно й одверто висловлена суперечна партійній лінії думка не буде надрукована й не стане всенародним надбанням, бо вся преса в руках партійного апарату і підлягає суворій партійній цензурі. Подруге, сміливець завжди ризикує своїм життям і життям своїх рідних, якщо він насмілиться відверто пливти проти течії. Знівечити ж такому сміливцеві життя партійна диктатура завжди зуміє. Для цього вона має багато можливостей і багатющий досвід, що його здобуто за 45 років.

Такого сміливця можуть розстріляти, як розстріляли, скажімо, письменників: Григорія Косинку, Костя Буревія, Олексу Влизька, Дмитра Фальківського, Майка Йогансена і багатьох-багатьох інших. Його можуть живцем спалити, як спалили Володимира Свідзінського. Його можуть загнати на Північ до в'язниць, концтабору, на заслання, куди потрапили і там здебільшого й покляли свої кістки незчислимі тисячі українців, а зокрема: академіки — Сергій Єфремов, Степан Рудницький, Мих. Слабченко, Мих. Кравчук, Олександр Яната, тощо; або письменники — Євген Плужник, Микола Зеров, Павло Филипович, Мих.

Драй-Хмара, Марко Вороний і т. д., і т. п. Його можуть також із здорового зробити хворим та загнати до божевільні, як про це свідчать найновіші випадки з московськими письменниками-протестантами, про що, либонь, в лютому 1963 р. повідомила лондонська преса.¹¹⁾ Нарешті (найлегший і найпростіший спосіб), його можуть вигнати з праці і цим поставити перед дилемою: або вмерти з голоду (бо в ССРСР все удержавлене!), або цілковито й беззастережно підкоритися й самому себе оплוגавити.

Питаємо тепер: чи за таких умов розумно й потрібно виступати українській еміграції проти всіх письменників чи діячів на Україні? Чи розумно й потрібно бити по голоблях, коли треба бити по коню?

Нещодавно ми читали гострі й ворожі випадки редакторів деяких пресових органів та їхніх співробітників проти Вірського, керівника українського художнього танцювального ансамблю, що відвідав у 1962 р. Америку, проти Андрія Малишка, автора відомого «Русничка», проти В. Сосюри, автора поезії «Любіть Україну», тощо, за їхні статті в пресових органах на Україні, що були спрямовані проти діяльності української еміграції. І мимоволі у нас виникло бажання запитати цих шановних редакторів та їхніх ретельних співробітників: **що зробили б вони самі, будши на Україні, коли б їм з відповідного органу диктатури запропонували таку статтю написати?** Чи вони тордо піднісши голову, відмовилися б виконати цю вказівку, знаючи про всі можливі наслідки цієї одмови, про могутність та несамовиту жорстокість апарату диктатури та про цілковиту безвихідь свого становища?

Звичайно, окремі люди на Україні ставали і, мабуть, стають на цей шлях героїзму. Як відомо, й Мих. Грушевський свідомо та рішуче не хотів підписувати й оголошувати тої самопринижуючої декларації, що її вимагав од нього через своїх відпоручників Сталін. Не хотів і свідомо пішов на загибель.¹²⁾ І ми з по-

¹¹⁾ Конкретно згадується там про чотирьох письменників. Про Валерія Тарсіса, що під псевдонімом Івана Валерія передав до Англії для надрукування книжки — «Волошка» і «Червоне та чорне». Про Михайла Наріду-Наріманова й Олександра Єсеніна-Вольпіна (сина Сергія Єсеніна, що його Сталінів режим довів до самогубства); обидва вони так само передали за кордон для надрукування свої твори. Про Валентина Очечкіна, одного з редакторів журн. «Новий Мір», у своїх творах висвітлював від'ємні риси колгоспної системи. (Див.: а) «Свобода» ч. 33, а 20. II. 63, стор. 1: «Совети запроваджують письменників до домів божевільних». б) «Укр. Вісті» в Н. У. ч. 8-9 за 24. II. 63, стор. 2: С. Романович «Під гаслами братерства...»).

¹²⁾ Г. Костюк: Останні дні життя академіка М. Грушевського («Укр. Збірник», кн. I, Мюнхен, 1954). а) Д. Соловей: У справі життяпису М. Грушевського («Вільна Україна», ч. 17 за 1958 р., Дітройт).

шаною хилимо свої голови перед його героїзмом. Хочемо, щоб таких героїв, що творять красу й моральну силу нації, було більше. Це так. Але чи можемо ми, маємо на це **будь-яке моральне право**, сидячи самі у захисному й безпечному місці, **вимагати** такого героїзму від тих, хто перебуває на Україні, в умовах неприкритої небезпеки від терору?

Так само читали ми в одному еміграційному українському пресовому органі повні ворожого осуду й обурення редакторські рядки про покійного Олександра Довженка. Бо, мовляв, О. Довженко десь вислівився, що, створюючи фільм про Щорса, творив образ цього більшовицького героя за власною подобою, чи щось подібне. Тому О. Довженко — Сталінів слуга, а ми, мовляв, бездумно читаємо й розхвалюємо його твори... На жаль тільки, той, хто писав про це, не поставив себе на місце О. Довженка і не сказав нам чесно, **що б він сам робив, і як би він сам писав на місці О. Довженка?** А справедливий же осуд можливий і цілком законний лише з тої позиції. Не можна ж, бо не чесно, засуджувати людей, вимагаючи від них таких героїських вчинків, яких сам не маєш сміливості здійснити.

Той, хто писав про О. Довженка й громив його та змішував з брудом, не спромігся уважно й об'єктивно прочитати й Довженкового щоденника за 1945 р. та не вдумався у весь той трагізм, що його переживав цей безсумнівний мистець, що хотів віддати всі свої сили українському народові, а фактично — позбавлений був режимом цієї можливості. А ще ж О. Довженко не про все відверто писав і в своєму щоденникові. Адже він добре знав, під яким режимом живе! Та всеж знайшов у собі достатньо сміливості, за яку при Сталінові знищували людей. А чи всі ми здатні були б на місці О. Довженка знайти в собі цю сміливість?

Та нехай на всі поставлені передніше питання дадуть відповідь самі собі перед осудом свого власного сумління згадані редактори і їхні співробітники. Ми не хочемо всім цим будь-якого ображати, чи копнути, тому свідомо нікого конкретно не називаємо. Апелюємо ж тільки до здорового людського глузду й почуття справедливості. Самі ж вважаємо, що з нашого емігрантського боку розумною й потрібною є атака тільки на **першопричину**, тільки на більшовицький режим, із розкриття його фальшу та централістичного великодержавного великоруського шовінізму. А ні в якому разі не на окремих осіб-виконавців, що діють на Україні, бо вони там не є вільні. Вони там тільки жертви системи нацькування українців на українців, що його підступно здійснює керівництво ЦК КПСС, намагаючися все звести до внутрішньоукраїнського самопоїдання й національного обезсилення. Тож розум і національна та людська гідність підказують нам тут у таких випадках не втрачати своїх голів і

безпосередньо не реагувати на всі ті виступи невільних людей там проти нас тут.

Тут може бути зроблений виняток лише для деяких осіб, що діють на Україні (типу «філософа» І. Є. Кравцева, чи когось подібного), де цілком ясно, що ми маємо справу не з жертвою режиму, а з свідомим та відданим йому слугою, з «ідейним» гробокопом і похоронителем української нації. Але й у таких випадках мусимо не забувати, що це лише виконавці, а першопричина — більшовицький режим і на нього спрямовувати увесь вогонь своєї критики. Дбаючи при цьому, щоб це не була «стрілянина заради стрілянини», а точно розрахована, поцілкова й цілковито доцільна, яка розкривала б людям очі на дійсність.

17. III. 1963.

В. Данилович

ЧИ УССР ДЕРЖАВА?

В паризькому «Українському Слові» ч. 1114 за 17 березня 1963 р. появилася стаття п. Д. Андрієвського під заголовком «Дві важливі постанови у важливій справі».

Предметом статті є питання державности УССР.

Автор пише, що він хоче розглянути в своїй статті питання державности України. Він стверджує, що деякі політичні групи української еміграції заперечують існування української державности у виді УССР під сучасну пору. Для них УССР є фікцією, провінцією, а її федеративний зв'язок є оманом. Ця група покликається на класичне державне і міжнародне право. З того їх становища виходить, що український народ мав би знов змагатися за своє самовизначення, наново збирати українські землі, на які мають претенсії наші сусіди, а акт 22 січня 1918 р. мав би тільки морально-політичне, а не правно-політичне значення. По думці цієї групи членство УССР в ОН є не на місці і тому УССР треба усунути з ОН. Ця група є проти нав'язання дипломатичних зносин УССР з чужими державами.

Інакше дивиться на цю справу Д. Андрієвський і його однодумці. На їх думку УССР є українською державою. Автор твердить виразно, що «на місце влади і режиму Української Центральної Ради (чому не Укр. Нар. Республіки? Чому ця советська термінологія, яка не хоче вимовити назви — Українська Народна Республіка? — В. Д.) в квітні 1918 р. прийшла влада гетьмана Скоропадського, який вчинив державний переворот, спираючися на силу німецького війська... По тому прийшов дру-

гий державний переворот і по поваленні гетьманату до влади прийшла Директорія УНР. (Чому переворот, а не відновлення УНР після ліквідації режиму Скоропадського? — В. Д.). Далі автор твердить, що «в листопаді 1918 р. ЦВК Рад. України створив Тимчасовий Робітничий Уряд. Згодом цей уряд перетворився в уряд сучасної Української Радянської Соціалістичної Республіки. Ця остання в 1922 р. увійшла (очевидно примусово) в федеративний зв'язок з іншими республіками Сов. Союзу. Політично-правне положення її зазнавало впродовж 40 років конституційних і фактичних змін, але з правової точки погляду держава існує».

«Зміна влади і режиму в двадцятих роках сталася в Україні в наслідок насильства з боку Москви. І коли втручання у внутрішні справи України німецької сили в 1918 р. не уневажило української держави, то не зробило цього і втручання московської сили».

Автор твердить, що зміна влади і держави в Празі 1948 р., в Польщі, Мадярщині, Румунії і Болгарії за допомогою російських більшовиків (Сов. Росії) не усунула старої держави. Німецька держава по 1945 р. не перестала існувати. Ніхто не ставить під сумнів державного існування в державах-сателітах. Поляки не заперечують польської держави, яка змінила назву з Польської Річипосполитої на Польську Людову Республіку. «Не інакше стоїть справа і з українською державою...» Питання суверенності є дискусійне. Воно змінюється і еволюціонує. Членство в ОН обмежує суверенність держав. Членство УССР в ОН авторитативно ствердило, що УССР є державою.

Українські патріоти повинні керуватися не так теорією, як політичною рацією. «Щодо теорії, то і надалі лишається незмінною асада, яка каже, що держава мусить мати три складники, а саме: територію, населення і владу. Застосовуючи цей критерій до УССР, не важко ствердити наявність тих складників»... Щодо Уряду Києва, то й тут не важко ствердити, що члени є в більшості українцями, бодай з походження. А коли цей уряд є надто залежний від Москви, то це дає підставу твердити, що держава є політично поневолена. Але вона не перестає бути державою».

«Така наша позиція супроти УССР диктується нам національно-політичною рацією».

«Існування української держави в формі УССР усуває питання поновного самовизначення, яке висувають чужинці, а втім і ЗДА, забезпечує місце в ОН, улегшує задержання Галичини, Буковини, Закарпаття.. Перебування тих земель через 17 років в кордонах УССР творить за ними свого роду право давности. Коли б не існувала українська держава, то виглядало б на звичайну анексію західно-українських земель Советським Союзом

чи пак Росією. Українська Народня Республіка існувала від 1917 до 1921 р., а УССР існує понад 40 років. УССР заключала в той час договори, угоди, конвенції.» І при перебудові влади та режиму в Україні є повна рація нав'язувати до існуючої держави.

Уряд УССР покликався на переємство влади від Української Народної Республіки в грудні 1917 р. та в березні 1918 р. (II Всеукраїнський З'їзд Рад). Автор покликається на постанову цього З'їзду дослівно, що він проголосив: «УНРеспубліка стає самостійною Радянською Республікою», випускаючи другу частину рішення «але по суті, взаємовідносини радянських республік лишаються попередні» (гляди: Вісник УНР за 20 березня 1918 р.). (Попередні відносини означали в контексті федеративні — В. Д.).

Автор далі пише, що повищі міркування повністю вистачають, щоб пристати на тезу про УССР як українську державу. Ця теза безмірно корисніша, як теза про голу окупацію України чи якась посередня теза. Автор зазначає, що його теза є не вигідна тому, що вона стверджує федеративну пов'язаність України з Росією.

«Але ж поборюючи сучасну владу і режим в українській державі, ми одночасно поборюємо і насильно накинену Україні федерацію». Але зміна влади і режиму мусіла б бути виборона збройно у війні з Росією, і тоді скорше буде можна досягти визнання чужих потуг, як при твердженні, що Україна є окупована і тоді все треба б починати від основ.

Це надзвичайно важке питання. Отже, нам треба зійтися на якійсь одній позиції, бо інакше чужинці будуть мати враження, що українці самі не знають, чого вони хочуть і до чого прямують. Це є кінечне для узгіднення стратегії і тактики визвольної акції, яка впливала б на політику уряду УССР і політику Москви супроти України.

Такий зміст статті п. Андрієвського.

Читаєш статтю і дивуєшся... Почнемо з політичних міркувань, які стали нині на еміграції модними в двох таборах. Одна група вважає, що дійсність в УССР є функцією режиму. Вона уважає дії громадян УССР залежними від даного режиму. Друга група вважає, що ніякий режим не може скувати духа живого. Це є також погляд автора.

Ми думаємо, що дія людини є таки залежна від того, чи вона живе в демократичнім, абсолютистичнім, диктаторським чи тоталітарнім ладі. Тоталітарний режим не відрізняє публічного життя від приватного. Він наказує громадянам, що вони мусять робити і говорити та думати. Нема такої групи між нами, яка не знала б, що в тоталітарнім режимі людина мусить мати «дві душі» та, що тоталітарний режим не може здавити і внутрішню свободу людини, «другу душу». Значить, в тоталітарнім ре-

жимі людина може думати одне, а мусить говорити друге. Навіть тоталітарний режим не може здушити внутрішню свободу думки, духа спротиву, який в останній формі виливається в революцію проти тоталітарного ладу.

Не є істотним, що людина в тоталітарнім ладі має внутрішню свободу, а істотним є її політична свобода, свобода вислову думки і дії на зовні. Не є сутнім те, що «не скує живого духа», але те, чи вона має політичну свободу — свободу особи, власности, думки і почуття, що вона жива в державі, в якій обов'язує правопорядок. Советський тоталітарний режим може дозволити наукові досліди в стислих науках, технічний поступ, підвищення життєвого рівня, але ніколи не дозволить політичної свободи, правдивої демократії. Не може бути в СРСР жадної вільної організації без дозволу і контролю влади. **В тоталітарнім режимі неможлива політична дія одиниці, партії, народу.** А людина є «політичне сотворіння» (Аристотель). **Український народ на рідній землі не може вести жадної політики, бо політика є виключною доменею влади в Москві.** Політику може вести тільки наша вільна еміграція поза межами залізної завіси. Український народ творив за всіх режимів і всіх займанщин духові і матеріальні цінності і творить тепер, але він живе тепер без води і повітря, без політичної свободи, яка щойно дасть йому можливість боротьби проти гноблення й визиску.

З тої причини треба вважати злочином спробу присипляти українську еміграцію «реалітетами». Український народ живе в тюрмі народів. В тюрмі народів не може існувати держава, яка виконувала б владу незалежно від володаря тюрем. **Щойно дійсна найвища влада враз з народом і територією творить державу в соціологічному розумінні.** І тому в противенстві до тоталітарної «філософії» в демократичному ладі найвищими вартостями є свобода одиниці, а вслід за тим свобода нації.

УСРСР не є державою ані федерацією. Приналежність УСРСР до ООН не створила з УСРСР держави, з чим мусить погодитися і п. Д. Андрієвський.

Годі нам удавати «хитрого малороса», який пробує переконати світ про державність і суверенність УСРСР. Советська Росія обманно сконструювала конституцію СРСР і конституції республік в той спосіб, що нібито і СРСР і республіки є суверенними державами. Не помогла і вся «наукова» література в тому напрямі і її потворно діалектичні виводи на всі лади про суверенність союзних республік, бо оказалось, що це сизифова праця. **Наука про державне і міжнародне право не керується на взір советів політичною доцільністю, а тільки дослідженням правди.** Не вільно нам в дослідженні державних чи міжнародних явищ керуватися політичною доцільністю, а тільки дослідженням правди і тільки правди. Запевняємо автора, що «хитрим малоросам»

не вдасться для політичних цілей поретворити політичних конструкцій і політичних бажань на наукові тези. Політика мусить достосовуватися до науки, а ніколи навідворот. Не вдасться і нам переконати науковий світ чи навіть політичні чинники, що фікції мають наукові підстави. **Коли СРСР стане конфедерацією або Україна сателітом, то тоді і наука змінить своє становище.**

В самій речі немає нині істотної різниці між советською наукою і наукою західного світу щодо поняття суверенітету. Оба світи стоять на тім самім становищі, що суверенітет — це повна влада внутрі і назовні з виключенням чужої влади на власній території. Всі ті обмеження суверенітету, на які натякає автор, очевидно, добровільно прийняті на себе, вони не відбирають суверенним державам суверенної влади внутрі держави. Обмеження, що походять з існування хартії ООН, походять з добровільної приналежності до ООН, і на такі обмеження погодиться український народ по скиненні ярма російського імперіалізму без затрати влади.

Д. Андрієвський приймає ту засаду, що держава мусить мати три складники: народ, територію і владу. **Розуміється, очевидно, що під владою розуміється дійсна, ефективна влада на своїй території і над своїм населенням.** Цю тезу про три складники держави совети відкидають і «діалектично» її побороють, бо вони б не могли тоді конструювати суверенности союзних республік, які, очевидно, не мають найвищої вдали на своїй території. Але це не перешкоджає авторові твердити, що справді київський уряд є надто залежний від Москви, але це лише стверджує, що «держава» є політично поневолена, а УСРСР не перестала бути державою.

«Цікаві» є твердження автора про тятлість і ідентичність та переємство держав. Для автора держави-сателіти, а саме Польща, Мадярщина, Румунія і Болгарія є як сателіти ідентичними державами з попередніми державами, і на додачу він каже, що вони постали подібним способом, як УСРСР.

В дійсності, ці держави не є ідентичні з їх попереднім станом, бо вони не постали в наслідок правного наслідства або внутрішньої революції, а в дорозі чужої інтервенції. Вони є державами, але в характері сателітів, бо в них і надалі діє воля чужої «советської» влади. Москва вважає ці держави ідентичними з попередніми, але не західна наука. Їх політичне — а не правне положення є дещо подібне до союзних республік. Але **УСРСР не є навіть сателітом, а інтегральною частиною СРСР, унітарної держави.**

Дивно, але автор, який твердить, що незалежність України виборється війною, веде війну-боротьбу з вітряками — себто з міжнародним правом. В сучаснім світі, в яким є рішальними в міжнародних відносинах політичні чинники, а в тім в першій

мірі сила, Україну може врятувати не право, а сила.

Автор поза правними висновками сягнув до історії УНРеспубліки і УССР. Він зробив аналогію перевороту в УНРеспубліці гетьманом Скоропадським з уродним переворотом Росії в Україні. Треба сказати, що ця аналогія кульгає на обидві ноги. Уряд УНРеспубліки запросив німецьке військо на Україну, яке стало окупантом; але Німеччина не стала агресором супроти України, а Скоропадський формально зрікся влади на користь Директорії УНРеспубліки 14 грудня 1918 р.

Зовсім інша справа з тим «Тимчасовим Робітничо-селянським Урядом України»! Центральний Комітет Російської Комуністичної Партії без відома Комуністичної Партії України створив згаданий уряд в Москві і цей розпочав працю в м. Суджі біля Курська 28 листопада 1918 р. Територія УНРеспубліки була тоді в руках Директорії УНРеспубліки (за виключенням Києва, де були російські білогвардійці з Скоропадським). Уряд УССР, зложений в Москві, складався з слідуючих росіян: голова П'ятаков, члени: Артем (Сергєєв), Квірінг, Аверін, Ворошилов, і двох українців: Затонський і Коцюбинський. Цей уряд, перебуваючи поза українською територією, видав 29 листопада 1918 р. маніфест до українського народу, в якому говорив, що владу Скоропадського скинено, а совети на Україні відновлено. Відомо однак, що Директорія УНР покинула Київ тільки з початком лютого 1919 р.

Командир російських військ Антонов-Овсеєнко пішов з російською окупаційною армією походом на українську територію і щойно 3 січня 1919 р. советська армія здобула Харків. Треба пам'ятати, що з початком 1919 р. російські совети старалися в переговорах з Директорією хитроцями захопити владу в Україні в надії, що Директорія перейде на советську плятформу. Знані є переговори Сов. Росії з Директорією через українського представника Семена Мазуренка. Це Ленінові не вдалося.

Питаємо: де ж тоді був внутрішній переворот в Україні з хвилиною створення советського уряду в Москві для України? Ясно, що Москва створила свій ляльковий уряд для України, щоб закрити окупацію України. На це вказує виразно телеграма Леніна з 29 листопада 1918 р. до командирів фронтів російської армії, яку опубліковано щойно 1942 р. В цій телеграмі Ленін виразно говорить, що з просуванням російського війська на Україну, Литву, Латвію і Естонію треба позбавити шовіністів згаданих країн змоги розглядати рух російських військ як окупацію. Треба, щоб населення стрічало російські війська як визволителів. Отже, треба створити тимчасові советські уряди в тих краях, але розуміється, тільки советські уряди.

Чи треба кращого доказу про похід російських військ з метою окупації чужих країн, а для обману найвних людей — тво-

рення лялькових «советських урядів». Росія мусіла при кінці 1919 р. втретє завоювати Україну і вона щойно 28 грудня 1920 року визнала «правно» Советську Україну. Був це договір Москви з собою, бо тоді урядувала в Україні лялькова Рада Народних Комісарів під проводом Раковського, призначеного з Москви.

Треба додати, що Москва, визнавши Українську Народну Республіку як державу і оголосивши УНРеспубліці війну, хотіла спершу дійти до влади таки в УНРеспубліці через встановлення свого уряду. Це Москві не вдалося, і комуністи в січні 1919 р. переіменували УНРеспубліку на Українську Соціалістичну Советську Республіку, а свій уряд «Народний Секретаріят» на «Раду Народних Комісарів». Очевидно, це не було ніяке перебрання влади від УНРеспубліки, якої Директорія була тоді в Києві і перебувала в війні з Росією.

В меморандумі Стівенсона, делегата Америки в ОН сказано, що ми мали свою державу у формі Української Народної Республіки, яка впала жертвою агресії Росії, але п. Андрієвський хотів би завернути історію, бо твердить, мовляв, УССР створено шляхом перевороту і тим самим УССР є наступником УНРеспубліки. Чи це не безглуздя казати українському народові, що ворог учинив розбій, але його треба залегалізувати, бо він, мовляв, є правним посідачем української землі. А може ще й додати, що він має моральне право до західньо-українських земель, як це робить другий «політик» п. Л. Добрянський?

Здоровий розсудок каже нам, що в світі, в якому рішає сила, наша одинока держава є домагатися відновлення нашої державності, засуду агресії на нашу землю, а від російської імперії вимагати відновлення попереднього стану УНРеспубліки, як незалежної країни. Опортуністи могли б вимагати від російської імперії бодай здійснення правдивої конфедерації. Сам Ленін по включенні України до СССР в «деклярації і договорі» з 30 грудня 1922 р., — писав в своїй записці з 31 грудня 1922, що він радить «вернутися на слідуєчій з'їзді Советів назад, себто оставити Союз Советських Соціалістичних Республік тільки у воєнній і дипломатичній відношенні, а у всіх других відносинах полишити повну самостійність окремих наркоматів». Коли паперові закони СССР з 1 лютого 1944 нібито привернули союзним республікам право дипломатичних зносин і власні військові сили, то опортуністи можуть казати, що вони жадають зараз принаймні конфедерації, себто того, про що писав Ленін у листі, який опубліковано щойно в 1956 р. та здійснення обітниць Сталіна з 1944 р. Ясно, що коли Ленін жадав скасування деклярації і договору з 30 грудня 1922 р., а Сталін додав в конституції згадані постанови для обману світа, то оба вони вважали, що з державним статусом України не є в порядку. Якщо б УССР вступила в конфедерацію з СССР або стала сателітом Москви.

то самостійники мусіли б тоді визнати, що сконфедерована Україна є державою, хоч не уважали б таку конфедерацію за корисну для нашого народу.

Політик з здоровим глуздом не може визнати агресії Сов. Росії за правне перемство влади від УНРеспубліки. Бо коли б ми визнали УССР за нашу «поневолену державу», то тоді (повторю слова п. Андрієвського) — «чужинці матимуть враження, що українці самі не знають, чого вони хочуть і до чого прямують».

Наша еміграція повинна узгіднити між собою, що виступи назовні повинні мати точно означений зміст. Треба відсунути з політичного проводу людей, які втратили політичний глузд.

I. Л.

В ЧОМУ «СУТЬ СПРАВИ»?

В органі варшавського Головного Правління Українського Суспільно-культурного Товариства (ГП УСКТ) — «Наше Слово» з дня 18 серпня ц. р. надрукована передова стаття під заг.: «Суть справи».

Ця стаття накреслює напрямні діяльності ГП УСК Товариства й політичні цілі всієї його культурної та виховної роботи серед решток української людности в Польщі, посилаючися на недавні постанови XIII. Пленуму ЦК ПОРП (польської об'єднаної робітничої партії).

В цій програмовій статті підкреслено, що тепер роля Товариства не може обмежуватися самим плеканням рідної мови, влаштуванням вечірок, приємних зустрічей і тп. Головну увагу треба, мовляв, звернути на зміст роботи, на політичний напрям виховання членів Товариства, на формування їхньої свідомости. В статуті УСКТ, мовляв, зазначено, що метою діяльності Товариства є «залучання української національної меншости до загального будівництва соціалізму в Польщі». А у вступі до цього статуту сказано, що «стоячи на ґрунті соціалітичного ладу і проголошуючи ідею соціалітизму й інтернаціоналізму, УСКТ бореться з усіма проявами націоналізму, а в першу чергу — українського». (Підкреслення «Нашого Слова»).

Далі керівники УСКТ радіють, що протягом семирічної діяльності Товариства вже вирости активісти, «які діють в душі вимог статуту», працюють у Товаристві, «не замикаючися у вузьких рамках свого середовища». За приклад такого активіста газета подає Івана Павлика, якому президія воевідської народо-вої ради в Білостоці з нагоди 19-річчя народження комунітичної

Польщі дала грошову нагороду за активну громадську діяльність серед українського й польського населення.

Але таких, видно, не багато. Бо газета бідкається, що «е ще такі організації УСКТ, де робота не йде по такому руслу, де в деяких членів е схильність ізоловатися від польського середовища, де протиставляють: «ми — українці» і «ви — поляки». Там слово критики застарілих понять, відсталих традицій і проявів українського націоналітизму вважають калянням свого гнізда. Такі відсталі елементи вирікаються навіть своєї дитини, якщо вона «одружилася з полькою чи поляком». Мовляв, погано, коли іноді навіть активіст не реагує як слід на такі явища, не бореться з ними, боячися «зразити» до себе таких людей і втратити свій сумнівній вартости авторитет».

Комунітичні провідники УСКТ нарікають, що в Західній Німеччині, Америці, Канаді і т. д. діють українські емігранти, які використовують усякі можливости, всякі щілини, щоб книжкою, газетами, радіопередачами «Голосу Америки» і «Вільної Європи» отруювати свідомість «хитких елементів серед українського населення, настроювати їх проти соціалітичної Польщі».

В кінці провідники УСКТ промовляють до гноблених українців, вигнаних терором з рідної землі і розсіяних по цілій території Польщі, так:

«Ми живемо і далі житимемо в Народній Польщі, нашій спільній батьківщині, і тому боремося і будемо боротися з проявами українського націоналітизму, зі всіма тими, які хочуть роз'ятрювати ворожість, а не посилювати дружбу між двома народами. Не можемо також терпимо ставитися до наклепницьких статей в «Карпатській Русі» про життя в Народній Польщі, які викликають і підтримують сепаратистські тенденції серед лемківської частини українського населення».

Ці слова показують всю облудність і забріханість комунітичної політики польських і московських імперіялітистів супроти українського народу.

Теперішні керівники УСКТ — це політикомісари, що з Кремлю дістали завдання допомагати Гомулці помалу, але послідовно польонізувати рештки української людности та в кінці ліквідувати цілковито українське питання в Польщі. Вони формально не забороняють української мови, але роблять усе, щоб вона українцям у Польщі була в кінці непотрібною. «Наше Слово» і всі його видання від останнього часу йдуть щораз послідовніше по лінії політики Москви в Україні, «наближають» українську мову до «братньої російської», фальшують українську історію, висміюють українське минуле, як щось відстале, реакційне, що його треба всіма засобами поборювати. Але «поступове» й «інтернаціональне» е все те, що йде в інтересі польського й московського націоналітизму.

Боротьби з тзв. «українським націоналізмом» чи «лемківським сепаратизмом» у Польщі — це вже вершок большевицької криводушности. За допомогою Москви варшавські комуністичні імперіялісти викинули українську людність з її рідних земель, що їх вони замешкували від непам'ятних часів. Цю українську людність силоміць переселили в більшості до УССР, а решту, що ще залишилася живою після жорстоких польських погромів, розкинули й розсіяли дрібними групами, як якихось злочинців, на території «народної» Польщі.

Та після цих воєнних страхіть, коли, здавалося, настав уже в світі і в Польщі мир, українські скитальці в Польщі розглянулися і побачили, що їхні рідні оселі, з яких їх викинено, світять здебільшого пусткою і позаростали бурянами. Вони залужили за своєю батьківщиною і зачали просити «народну владу» Гомулки дозволити їм вернутися на свої землі. Вони хочуть там усе зруйноване й розкрадене відбудувати своєю важкою працею. Але даремне. Партія Гомулки, що накинула свою диктаторську владу в цілій Польщі, викручується «демократією», мовляв, місцеві «комітети народів» не погоджуються на поворот українських виселенців. Варшава насилає туди навіть нещасливих греків. Але Лемківщина ще й далі світить пусткою. Її споконвічних мешканців туди не пускають.

Чому? Бо польська комуністична влада згори засудила українських вигнанців на цілковиту денационалізацію. Польські шовіністи знають, що коли б українці в Польщі жили на своїй території компактною масою, то вони могли б провадити справжню культурну українську працю та зберегти свою національну окремішність. Власне цього польські комуністи не хочуть. Вони знають, що розсіяних маленькими групами українців у чужому польському оточенні легше й скорше можна зпольщити. Навіть видавання газети українською мовою чи провадження українською мовою деяких курсів в умовах ворожої партійної диктатури і цілковитого розсіяння вигнанців на дальшу мету не спасе їх від денационалізації. Це облудна маска, під якою ховається загарбницький націоналізм польських комуністів.

Безмежна комуністична забріханість: московський чи польський комуністичний націоналізм, що нищить і пожирає поневолені народи, є нібито інтернаціоналізмом і прогресом. А самооборона поневоленого народу перед імперіялізмом нації-напасника — це, мовляв, націоналізм, реакційність, які треба поборювати...

«Дружба народів» — це, коли поневолені народи кланяються і вихвалюють своїх гнобителів.

Така комуністична «суть справи».

І. Василевич

ДЕ Ж ТУТ МАРКСИЗМ?

На недавньому XIII Пленумі ЦК ПОРП (польської об'єднаної робітничої партії) Гомулка говорив між іншим таке (подаємо за варшавським «Нашим Словом» з 30 липня ц. р.):

«Ідеологія — це сума ідей і поглядів людини, які впливають на її поведінку і суспільну діяльність. І тому треба постійно формувати соціалістичну свідомість кожного громадянина. Соціалістична свідомість не народжується автоматично. Її народжує і розповсюджує жива, щоденна ідеологічна, політична і виховна діяльність партії, народної влади».

Гомулка, як і всі комуністи, вважають себе найвірнішими учнями й послідовниками Маркса та його ідеології. Але це, що казав Гомулка в справі ідеології і свідомости людини, цілком суперечить марксизмові. За Марксом, ідеологія та свідомість людини зроджується і розвивається на основі продукційних сил і суспільно-господарських відносин. «Буття (мається на увазі економічний устрій, у якому живе людина) визначає свідомість», — писав Маркс. Капіталістичний лад, приватна власність зроджують буржуазну ідеологію, буржуазні ідеї і буржуазну, приватновласницьку філософію. Соціалістичний устрій, в якому немає приватної власности на засоби виробництва, що ґрунтується на визиску власниками робочої сили, а тільки власність суспільна зроджує ідеологію соціалістичну, навіть, коли б її хтось не бажав. Отож Маркс уважав би за абсурдне, коли б соціалістичну свідомість «народжувала» й поширювала якась диктаторська партія.

Намагання Гомулки й комуністичних диктатур «народжувати» та силоміць насаджувати їхню тзв. «соціалістичну» свідомість Маркс мабуть пояснював би тим, що створені в їхніх країнах економічні й соціальні «відносини» — це не соціалізм ані приватний капіталізм, але удержавлене господарство під командою диктаторської партії, що створила нову класу визискувачів під кличем «будування комунізму». До речі, цим шляхом удержавлення народного господарства йдуть теж диктатори в деяких бувших колоніях: Індонезія, Єгипет, а останнім часом — Альжир. Диктатори цих країн твердять, мовляв, вони «будують соціалізм». Про таких «марксистів» колись сказав Маркс жартом: «Щодо мене, то я не марксист»...

Степан Ріпецький

ЩЕ ПРО МЕМУАРИ Л. ЦЕГЕЛЬСЬКОГО

Хоч загал нашого громадянства та українська преса належно оцінили деструктивний та тенденційний зміст мемуарів д-ра Лонгіна Цегельського «Від легенд до правди», то все таки виникає ще потреба відзначити деякі моменти цього пашквільного твору, в зв'язку з деякими новими матеріалами, що відносяться до головокружної публіцистичної діяльності цього мемуариста підчас його перебування в ЗДА.

Дотеперішня критика цих мемуарів ствердила неправдивість та безвідповідальність цілої маси тверджень їх автора, які, властиво, не надаються до поважного трактування, а обороняти їх можна тільки в такий же несерйозний спосіб, напр., вживаючи свідомо препарованих у свою користь і фальшованих цитатів із творів деяких визначних авторів, як це відважився зробити в циклі своїх статей мин. року в щоденнику «Америка», голова філядельфійської філії НТШ в ЗДА.

Також відбута 20 квітня ц. р. наукова конференція Військово-Історичного Інституту при НТШ в Нью-Йорку, на якій були виголошені вичерпні доповіді-свідчення: проф. Б. Мартоса, як активного учасника державного будівництва на Наддніпрянщині і проф. М. Заклинського, кол. старшини УСС, безпосереднього свідка діяльності полк. Д. Вітовського напередодні і підчас листопадового перевороту, а які були утривалені на магнетній плівці, — дали багато цінного матеріалу для критичної оцінки мемуарів Цегельського та для відтворення правдивої історичної дійсності. Метод римських істориків: «аудіатур ет альтера парс» дав позитивний вислід конференції.

Ця наукова конференція відбулася з повним успіхом в поважній, академічній атмосфері, а її учасники з увагою вислухали цінні свідчення доповідачів. Не були з неї вдоволені тільки деякі присутні прихильники гетьманської організації. В щоденнику «Америка» з дня 1 травня 1963 р. ч. 83 появилася допис, в якому автор оголосив резолюцію зборів гетьманської організації «Булава», які, мовляв, «висловили своє здивування, що така поважна наша наукова установа, як НТШ, дає три роки після появи першого видання цих споминів свою наукову фірму для неповажних спроб ширення морального терору супроти осіб, які мають інший ніж вони погляд про українську історичну правду.»

Вслід за тим управа філії НТШ у Філядельфії в своїм письмі до голови НТШ в ЗДА з дня 4 травня ц. р., покликуючись на повищу резолюцію гетьманців та солідаризуючись з нею, зажадала «припинити невідповідальні виступи людей, які з на-

уюкою не мають нічого спільного.» (Тими людьми, які на думку філядельфійських науковців не мають нічого спільного з наукою, є оголошені в пресі доповідачі: проф. Б. Мартос, професор різних українських високих шкіл на еміграції впродовж 40 років та кількакратний ректор тих же шкіл, проф. М. Заклинський, диплом, історик Празького університету, автор багатьох дуже цінних історичних праць про наші визвольні змагання, УСС від 1914 року; ці доповідачі часто виступали з науковими доповідями на конференціях НТШ, — а далі д-р В. Бемко, видатний громадський діяч, автор історичних праць із доби нашої державности, редактор і у великій частині автор регіонального збірника «Бережанщина», співробітник полк. Д. Вітовського в Держ. Секр. Військових Справ, і вкінці мгр. Я. Гриневич, член НТШ, який нераз виступав з доповідями на наукових конференціях НТШ).

Дирекція Військово-Історичного Інституту відкинула повищі арогантні і непрактиковані в наукових установах вільного світу та порушуючі основні принципи вільного наукового дослідження і оголосила в пресі продовження перерваної з причини пізньої пори конференції на день 18 травня ц. р.

Але на превеликий жаль, оголошені гетьманські резолюції в «Америці» та акція філядельфійської філії НТШ, спонукали директора Історично-Філософської Секції НТШ в ЗДА видати зарядження про відкликання заповідженої в пресі конференції ВІнституту, на якій мали бути виголошені далі доповіді-свідчення д-ра В. Бемка і проф. М. Загайкевича та мала розпочатися дискусія над виголошеними свідченнями.

Отже, припинено на науковому форумі обговорення і в'яснення важливих і спірних проблем нашої недавньої історії та критику її джерел.

В цій статті хочу звернути увагу на відношення Л. Цегельського до передових державних діячів Наддніпрянщини. Буду ілюструвати документально неповажність та неправдивість його тверджень щодо характеристики подій на Наддніпрянщині та оцінки історичних заслуг наддніпрянських діячів.

У своїх мемуарах Цегельський не щадить найчорніших красок при описі процесу державного будівництва на Наддніпрянщині. Він бачить там усюди хаос, анархію, безграмотність провідників та їх нездарність. Нічого позитивного не хоче бачити серед наддніпрянської інтелігенції. Він зневажливо її характеризує і не бачить тих страшних труднощів і перешкод, що їх мусіли перебороти наші провідні люди на Наддніпрянщині.

Він гостро закидає Вітовському, що «Наддніпрянці (Винниченко, Петлюра) здавалися йому ідеалом революційних політиків» (ст. 14). А далі говорить: «Божевільні люди готовили також переворот, та не національний переворот проти чужої влади,

а соціальний... Винниченко, Петлюра та інші в якомусь божевільному засліпленні пруть до завірюхи...» (ст. 46). А вкінці так каже: «Придніпрянську соціалістичну інтелігенцію (Грушевського, Винниченка, Петлюру, Мартоса, Микиту Шаповала, Ніковського, Єфремова і інших) уважали ми нездатною до позитивного будівництва державного... вони могли лиш бунтувати бідніше селянство та кидати демагогічні гасла, а не мали ніякого політичного досвіду... Це були інтелігентські доктринери, що висіли в повітрі, люди без ніякого змісту реальності. А це найнебезпечніший ґатунок людей у кожній молодій нації...» (ст. 76).

Так писав Л. Цегельський в рр. 1930-1940. (Редактор і видавець мемуарів Цегельського уперто промовчує, із відомих йому причин, дату написання і публікації поодиноких статей в «Америці», із яких скомбіновано тепер ці спомини. Може б управа фідядельфійської філії НТШ постаралася усталити автентичний джерельний текст тих споминів?).

Не будемо більше наводити мудроців «геніяльного» галицького державного мужа. Яка шкода для української нації, що Грушевський, Петлюра, Єфремов і інші не народилися в Мостисках або Кам'янці Струмилової та що ні один з них не був у віденському парламенті... Може тоді перестали би вони «бунтувати бідне селянство» або «кидати демагогічні гасла».

Бо цю всю писанину Цегельського треба трактувати не надто поважно, а трохи під гумором. І хай наші земляки з Полтави і Вінниці не гніваються дуже на нашого краяна з Кам'янки Струмилової, бо він сам не трактував поважно те усе, про що він вище писав. Я сам не хочу остаточно тієї справи рішати на власну відповідальність і тому мушу полишити видання авторитетної opinii про неї фаховим психологам, яким для цієї цілі дозволю собі презентувати нижче наведену статтю, яку в 1927 році написав д-р Льонгин Цегельський. Подаємо її в основних частинах, так як вона була опублікована як вступна стаття в нью-йоркському часописі «Український Вістник», що виходив під редакцією д-ра Льонгина Цегельського, з дня 3. листопада 1927 року, ч. 4, стор. 1., 3. Пару днів пізніше, дня 6. листопада 1927, Л. Цегельський виголосив її у формі святочної промови на святі Української Державности, уладженім Союзом Українських Народних Товариств в Нью-Йорку.

Що ж такого цікавого написав цей безпощадний критик-суддя Грушевського, Винниченка, Петлюри і інших в цій статті? Прощу читати уважно і не хвилюватися. (Правопис автора).

«СОБОРНА, ВІЛЬНА ТА САМОСТІЙНА!»

«Наче дивний чарівний сон — грізний то знов ясний, кривавий то знов соняшний — пересуваєсь перед нами те недавнє

десятиліття, що 1917, 1918, та 1919 року досягло свого вершка у зродженню постання та існування бодай на якийсь час вільної, самостійної та соборної держави українського народу. Такі моменти — історичні моменти — нації переживають раз на сотки літ та остають вони великими, незгасаючими, ніколи незабутніми, газоїчними епопеями націй на десятки поколінь... Наш зрив, зрив найкращих синів України 1917-1923 року, займе в історії української нації достойне місце поруч Хмельниччини, остане на віки в пам'яті синів та дочок України як чудова, могутня згадка про великий безмежний ідеалізм, про сміливість думки, про необмежену посвяту орлів України, про її волю, про єдність від Тиси і Попрада до Кубані, та її славу.

«... Вся українська нація жила одним ідеалом, одною думкою, одним змаганням: вольної, самостійної та соборної України. І не тільки жила вона сею великою мрією, що стала тілом і плотію — але й вмирала за неї, клала свої буйні козачі голови на степах, морях і верховинах України... Це епопея української національної визвольної армії — найкращої, найбільш одушевленої, морально найкріпшої, хоч засобами убогої, голодної та босої нераз — армії України.

«В боротьбі за волю, в отсих сімох літах політичного та збройного зриву, dokonano великих, незабутніх, геройських подвигів, що на віки огнистими буквами будуть записані на скрижалях історії України. Великі своєю ідейністю та своєю любов'ю до рідного краю мужі одним чарівним словом, наче Лазаря із зимного гробу, покликali завмерлого українського велетня назад між живих. Ці мужі — Грушевський, Винниченко, Петрушевич, Петлюра, враз з кількома лиш десятками своїх товаришів і подвижників — мали відвагу, що скажемо словами Франка:

«Проти рожна перти, проти хвиль плисти!»

«Коли вдарила слухна година, коли прийшов роковий час наче той злодій у ночі — нагло, несподівано, неприготовано — вони, отсі мужі станули на чоло нації, а властиво на чоло незначного гурта людей, та покликali їх творити своє українське, незалежне життя, свою українську державу. Здавалося чужим — ворогам, рівнодушним та «приятелям», що ці мужі та їх подвижники піднялися божевільного завдання збудити давно завмерлого велетня, що вони пірвалися з мотикою на сонце! Одначе історія оправдала їх почин, їх зрив. Українська держава стала фактом, стала тілом і плотію.

«Українська нація прокинулася як державна нація, відродилася, ожила, увійшла знова на історичну арену, щоби з неї вже більше не зійти, доки вона не сповнить своєї волі та не стане одним вольним, незалежним тілом. Отся велика заслуга остане на віки зв'язана з іменами цих мужів, хочби і кільки помилок та промахів наробили вони були опісля. Велика заслуга запи-

шеться їм в історії невміраючими буквами, а промахи їх простягають та їм це забудеться — бо ж щож ті проминаючі хвиливі промахи в порівнянні до їх вічної, історичної заслуги? ...

«... Тяммо ж брата, що ми на те обходимо роковини української державности, щоби відновити, пригадати, оживити та скрипити в наших масах ідею волі та самостійности України та щоби пригадати собі обов'язок безперестанної праці для переведення цієї ідеї в життя. Супроти цієї великої ціли все решта — всі ті дрібні файти, суперечки, амбіції та поділи — є мізерота і марниця. В отсім отже підвищенім настрою обходім свято української державности з кличем на устах: вільна, самостійна, соборна Україна!»

Прочитавши цю статтю Л. Цегельського, треба порівняти її зміст із наведеними вище твердженнями того ж автора в його споманих, писаних кілька років пізніше з газети «Америка». Кожний читач із здоровим глуздом здвигне раменами і спитає: як це розуміти, що поважний публіцист і кол. міністер, який в 1927 році не мав слів для вислову своєї глибокої пошани і вдячності для провідних людей української революції на Наддніпрянщині, для Грушевського, Винниченка, Петлюри і інших, за їх велетенську працю і відвагу піднятися божевільного завдання будити завмерлий народ і на чолі незначного гурта людей будувати незалежну державу, — як це пояснити, що той самий публіцист кілька років пізніше, редагуючи іншу газету, лає тих самих людей та зневажає їх національно-громадську честь, називає нездарями та обвинувачує за руйніцтво української держави, та, який перед кількома роками славословив їх за божевільний плян будувати власну державу, виправдуючи їх дрібні помилки, а тепер він обвинувачує тих самих людей за божевільну діяльність руйнування тієї ж держави. (Як бачимо, Л. Цегельський любить слово: божевільний, яке часто вживає для підкріплення своїх позитивних і негативних почувань).

Цю дивну загадку вияснив і розв'язав в значній мірі ред. І. Кедрин у своїй критиці споминів Цегельського, друкованій в «Свободі» мин. року. Як кол. політично-партійний однодумець, він розмовляв щиро і одверто з Л. Цегельським в рр. 1949-51 та питав його, для чого він в таким напастливім і нетолерантнім тоні, односторонньо насвітлює історичні події і людей. У відповіді на це — пише редактор Кедрин — «д-р Л. Цегельський зам'явся, помовчав і відповів: „Не можу дозволити собі одного дня опинитися на вулиці.“» Л. Цегельський працював тоді в редакції «Америки». Очевидно, в тій легкодушній зміні думок і поглядів Л. Цегельського відзеркалювалася також його незрівноважена і непогамована химерність. Майбутньому історикові не тяжко буде оцінити їх «джерельну вартість» і правдивість.

Вкінці хочемо висловити жаль, що редакція споминів Цегель-

ського складала їх тільки із «вибраних» його статей, бо не схотіла до цього твору, складеного із різних, невідомого походження і часу постанов статтей, включити також цитовану нами статтю з 1927 року. Ми певні, що філіядельфійські науковці постараться, щоб до другого видання споминів Цегельського була включена також цитована нами в тій статті знаменита стаття автора споминів. Тільки не радимо її поміщати в плянованім англійським виданні, бо що ж тоді подумують про автора, як кол. українського міністра, чужинецькі читачі, коли довідаються від нього про таку контрверсійну характеристику і оцінку творців відновленої української держави.

ІСТОРИЧНІ ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ

Микита Шаповал

РОСІЙСЬКА ДЕМОКРАТІЯ І СУВЕРЕННІСТЬ УКРАЇНИ

Друкуємо статтю відомого нашого політичного діяча, Микити Шаповала, одного з визначніших провідників української революції і творців української суверенної державности. Ця стаття вперше появилася в київськім журналі «Боротьба», органі Центрального Комітету Української Партії Соціалістів-Революціонерів, з дня 30. листопада ст. ст. (13. грудня н. ст.) 1917 р., ч. 14, стор. 7-10. Автор писав її з нагоди проголошення України самостійною Народньою Республікою III-ім Універсалом Центральної Ради. Вона є автентичною і авторитетною інтерпретацією змісту цього універсалу, його основної ідеї та його історичного значення, бо автор статті є одним із його активних творців. Зміст і тези цієї сатти, яку подаємо з незначним скороченням, ясно показують історичну вартість III-го Універсалу, як основного державно-творчого акту, який був виявом і декларацією суверености українського народу та його необмеженого права на державне самоозначення. Ця стаття є виявом мотивів, політичних спонук та самостійницьких стремлень авторів III-го Універсалу проти нового, «демократичного» російського імперіалізму та проти всякого втручання російської демократії в суверенні права українського народу.

Стаття М. Шаповала повинна внести правильне і об'єктивне розуміння цього першого нашого державно-творчого акту, якого історичне значення і його історичну вартість стараються понизити деякі наші сучасні автори. Стаття, як історичний документ, є дуже актуальна по сьогодні своєю блискучою аргументацією в нашій політичній боротьбі проти тих російських і деяких інших чужинецьких політиків, які за всяку ціну бажали б задержати історичну єдність російської імперії, яку намагаються прикрасити фальшивими гаслами їхньої «Федерації».

Редакція

Коли ми думаємо, як революціонери про права людини, то ми ніяк собі не допускаємо, щоб ці права були не рівні: без різниці полу, віри, національності кожна людина має однакові громадсько-політичні права. Коли одна людина має право вірити, як вона хоче, говорити, жити, де захоче, вибрати собі працю, професію, тощо, то такі права має і друга людина.

Нерівність прав людини утворював царат, старий режим, утворює буржуазія. І революція проти цього боролась і бореться, і проти цього бореться кожний справжній демократ.

Ми також думаємо, що всі національності мають однакові права на розвиток, на означення свого місця в житті. Право національного самоозначення має кожна нація. Вона влаштовує своє життя по своїй гуртовій волі. Говорить своєю мовою, ходить в своїй одежі, живе в своїй хаті, визнає свою свободу і свободу всякої іншої нації.

Коли ми за ними визнали право самоозначення, то вже хай собі означаються, а втручатись в це діло — верх безтактності: при чому ж тут самоозначення?

Право самоозначення не допускає чужої волі, бо тоді вже буде не самоозначення, а насильство. Через те саме ми не визнаємо нічийого права означувати нас, також не беремо на себе сміливості означувати когось. В цьому полягає великий культурний зміст свободи і права самоозначення.

Через те на великоруських Установчих Зборах буде означуватись доля тільки великоруського народу, на українських — українського і т. д. І через те збори можуть бути тільки суверенні, а ніякі інші. Суверенність заперечується тільки буржуазією, тільки її імперіялізмом, цебто політикою захвату інших народів, їх земель, їх праці і їх свободи.

Через те державне будівництво в Росії ми уявляємо так. Кожна організована національність мусить виявити свою волю. Виявити — це значить скликати демократично обране представництво — Установчі Збори, котрі покладуть основи державного життя народу.

Такі Установчі Збори мусить скликати і великоруський народ...

Наш ідеал демократична федерація Європи, всього світу і шлях до цього: через признання, через реалізацію права самоозначення кожного народу в житті, через самостійне виявлення своєї волі, через суверенітет кожної нації... Щоб визволитись і влаштувати своє життя — треба виявити свою волю. Іменно: свою волю, а не бажання раба, запобігливість і покірність гелота, що слізьми та благаннями, божбою та присяганнями хоче добути милости пана. Свобідна людина стверджує своєю волею своє в житті. Також і нація, що вирвалася з «тюрми народів».

Це не до вподоби буржуазії — ми це добре знаємо, але хіба трудящі маси (чи її провідники), демократія може бути проти нашої свободи? Ні.

А коли вона стає проти нашої свободи? Значить — вона хоче панувати над нами.

Ми не визнаємо унітарної держави і через те не визнаємо унітарних установчих зборів.

Чи може бути інший погляд на цю справу у послідовного демократа, соціаліста? Не може, а тому питаємо: кого представляє собою російська демократія в Росії, та демократія, що не визнає в дійсності права на самовизначення інших народів?

Слуг російського капіталізму в його останній фазі — імперіялістичній і національно-гнобительській. А кого представляють демократи і соціалісти, що живуть на Україні, і з піною біля рота доводять те ж саме: що нам права може дати тільки Учредительное Собрание державно-пануючої нації? Ті, що ведуть безоглядну боротьбу проти нашого права самоозначення, що доводять українському народові, що його долю буде означати не він, а хтось інший поза ним?

Ті, що стараються засліпити його національну свідомість, аби закріпити на Україні панування великоруської імперіялістичної буржуазії? Буржуазії, що з своїм царизмом і культуртрегерством вела український народ до національної смерті?

Ці демократи представляють собою слуг великоруської буржуазії і несвідомих ідеологів російського імперіялізму, що гувив нас до того часу.

Ми мислимо, що суверенною частиною людського світу є біологічна група — національність, як окрема форма світорозуміння, як окремий спосіб боротьби за життя, окремий шлях розвитку і найлегша форма культурної творчості, як прояв великої індивідуалізації здібностей для пристосування до природи.

Революція розбила пута і випустила на волю всіх закутих: людину і національність. Розуміється, що вийшовши з темниці, людина і національність радісно озирається, протирає очі і славить свою свободу, соняшне світло, блакитне небо. Влаштовує своє життя по своїй волі. Хто проти цього?

Ми знаємо, що проти цього були Ніколай Романов, московське дворянство, буржуазія і через те вони держали в своїх руках батіг, щоб усмиряти непокірних. Хто проти свободи людини, чи проти свободи національності — це контр-революціонер. Невже, коли ви вийшли з тюрми, то будете питати начальника тюрми, як вам улаштуватись, де знайти посаду, з ким одружитись, яку купити одяжину, яку страву їсти, яку газету читати?...

Невже ви, вийшовши вже не з Лукіянівки, а з «тюрми народів» будете питати про те, як же далі жити? Росії, як «тюрми

народів» нема, в'язні вийшли на волю і мусять влаштуватись в житті, самоозначити себе, бо вже начальник тюрми позбувся цього права.

Росії — тюремщика, Росії, що була «соромом Європи» вже нема. Є вільні люди, є вільні національності, є вільні всякі гуртування, спілки, громади. Вищий колектив, що визначається не юридичним статутом, не договором, а самою природою — нація також вільна.

Я уявляю собі в'язнів бувшої «тюрми народів» вільними. Мусять вони не старцювати, а взятись за упорядкування свого життя. Мусять самоозначитись! Це не право їхнє, а неминучий обов'язок, бо не можна ж стояти на роздоріжжі, безрадно опустивши руки, шукаючи розгубленими очима стежки, питаючи про неї положливо у прохожих! Мусиш зібрати сили і рушити вперед. Тюрма позаду, а спереду широкий шлях, вільний степ, рідна стріха, близькі люде, що розуміють тебе, люблять, приймають до гурту і підтримають...

Самоозначайся і йди!

Ми розуміємо свободу, як свободу, а не як централізм і імперіялізм.

Російська буржуазія, розуміється, «очень скучает» за Донецьким басейном, за чорноземлею, за рудами, залізом, пшеницею, худібкою, за робочим матеріалом, але що ж поробиш, — така логіка свободи: революційні трудящі маси «почтительніше» повертають буржуазії білет в царство небесне, залишаючи собі «розвал», «анархію», «самостійництво», землю, прибавочну вартість і інші «прикмети розкладу» на землі.

Український народ не думає нікому, окрім себе, накидати свою мову і свою волю, своє бажання жити по своєму, орати свої лани, добувати хліб насущний і годувати ним не тільки своїх дітей, а й панків з «Кіевской Мысли». Ми не будемо нікого ні українізувати, ні «прельщать» благами своєї культури. А хто хоче добре по-сусідськи жити, нате руку на згоду, на пошану, на спільну роботу. Разом вийдемо на ниву соціально-політичного життя: орати ви на своїй, а ми на своїй землі.

Для досягнення спільного інтересу — рука на руку, на федерацію. І заключимо цю спілку, шануючи незалежність кожного з нас.

Так ми розуміємо федерацію. Потреба її витікає з обоїльного інтересу, а не з милости одного і покірности другого. Через те виявити свою волю український народ може на своїх Установчих Зборах, а московський на своїх. Коли ви визнаєте рівність національностей перед правом, то ви мусите визнати рівність в прикметах їхніх Установчих Зборів. Російські Установчі Збори суверенні? Також суверенні і українські Установчі Збори!

Признаючи нічим необмежене (і це значить, суверенне) право кожного народу на самовизначення, ми логічно не визнаємо свого права визначати долю якомусь іншому народові. Коли ми поїдемо на Російські Збори, то яке ми маємо право накидати свою волю великоросам, бурятам, грузинам, фінляндцям, латишам? Нас буде, скажемо, 100, а їх 20. Ми своєю більшістю можемо «примусити» їх жити самостійно, а вони, так скажемо, цього не хочуть, або навпаки. Яке ми маємо право на це?

А російська імперіялістична демократія і її підголоски на Україні мислять, що суверенна тільки російська імперія в теперішньому складі. Можна зрозуміти, коли не виправдати, що російська буржуазія і демократія пройняті однією думкою, що вони самоозначували раніш усяких іногородців, збирали їх до купи, збираючи «русскую» землю, і виробили собі психологію збирачів, панів, просякнутих містичними ідеалами і месіянством, обіцянками «спастися мір» і неумінням зробити порядок у себе, — це зрозуміло, але не зрозуміло це у народів гноблених, що нікого не мали спасати, рятувати, опріч себе, що ледви дихали під буржуазним гнітом і самодержавним батоном. Як у цих народів виробилась психологія їхніх гнобителів?

І коли звичних панувати ми розуміємо, а тому йдемо своєю дорогою, то цим треба вибачати і... також іти своєю дорогою. Так їх учили.

«Руссоцентризм», або поза російською державою ніяких категорій самоозначення нема — ми одкидаємо. Думаємо, що як всяка людина, так і всяка національність не тільки має право самоозначення, але й має обов'язок проводити своє самоозначення на ділі в житті.

Українські Установчі Збори є суверенні — так ми говоримо, стоячи на позиції не схибленого демократизму, так говоримо во ім'я свободи і права трудящих мас, опрідляти своє місце в житті. І так говоримо во ім'я соціалізму, який у житті можна проводити на Україні, коли не можна на території російської імперії.

Щоб проводити суцільнізм у житті, треба певної культурности, треба дати максимум творчого продукційного напруження, а це дається при умові вільного національного розвитку, простих (прямих) ліній думання і світорозуміння, що надбані протягом довгого часу в національності. Культурні уми поступової демократії це давно розуміють і через те в програму соціалістичної творчости давно поклали нічим необмежене (значить — суверенне) право кожної національності на самоозначення з усіма логічними висновками з цього. І коли український народ може виявити свою волю, самоозначити себе тільки суверенно, то в

непризнанні нашої суверенності є небезпека: непризнання нашого права на самоозначення!

На підставі вищезначених міркувань можна припускати, що руссоцентризм явиться ворогом нашого означення, а тому ми, українська соціалістична демократія, напружимо всі наші сили в боротьбі з імперіалістичними концепціями «самовизначення», щоб довести наш народ до суверенних Установчих Зборів України і, щоб утвердити на них волю трудящих.

Микола Андрусак

ГЕТЬМАНСЬКИЙ УРЯД І ПАНАХИДА ПО МАЗЕПІ В КИЄВІ 1918 Р.

Під повищим заголовком помістив наш відомий історик проф. Микола Андрусак цінну статтю в останньому числі журналу «Літопис Червоної Калини», що появилася у Львові в місяці липні 1939 року, безпосередньо перед самим вибухом другої світової війни (ч. 7, стор. 10).¹⁾ Згаданий ЛЧК є сьогодні у вільній світі бібліографічним раритетом.

Зміст цієї статті є першорядним історичним документом, який понад всякий сумнів вірно характеризує ставлення уряду Скоропадського до самостійницьких і державницьких традицій українського народу. Рада міністрів тзв. «Української Держави», мов на глум, винесла тоді одноголосну ганебну ухвалу, що «національно-патріотична роль гетьмана Мазепи в історії України являється дуже спірною» і тому «не можна лічити день його пам'яті — національним святом» та що заборона відправи панахиди по гетьмані І. Мазепі з боку київської духовної влади відпаде щойно «після відповідного дозволу Всеросійського Патріярха (Тихона)». Одночасно цензура того ж гетьманського уряду сконфіскувала в київськiм щоденнику «Відродження» опис українського національного свята (в його основних місцях) в пам'ять гетьмана І. Мазепи, що його тоді улаштувало українське військове товариство «Батьківщина». Звертаємо увагу, що на цьому засіданні, як видно із журналу Ради міністрів, брав також рішальну участь автор «Історії України», проф. Дмитро Дорошенко, як управляючий міністерством, який незвичайно подрібно зібрав в цьому творі усякі можливі цитати із преси з доби Центральної Ради і Директорії, щоб в негативному світлі зобразити діяльність тодішніх демократичних і соціалістичних діячів — а який чомусь забув, чи не схотів зацитувати, в інтересі історичної правди, змісту постанов згаданого засідання ради гетьманських міністрів, на якому він брав особисту і рішальну участь.

Подаємо без ніяких змін повний текст цієї статті проф. М. Андрусака.

Редакція

Безуспішні заходи православних українців у своїй вищій духовній владі в справі знесення анатеми, киненої московським Синодом православної церкви в 1708 р. на гетьмана Івана Мазепу та заборона Синоду Православної Автокефальної Церкви в Річпосполитій Польській правити панахиди по бл. пам'яті нашій гетьмані в православних церквах¹⁾, нагадують нам святкування роковин Полтавського бою та панахиду на площі перед Софійським Собором у Києві, для 10. липня 1918 р. Ця панахида відбулася з ініціативи українського військового товариства «Батьківщина», яке кілька днів перед тим зивало громадянство до громадної участі в цьому торжестві²⁾. Опис цього українського свята подає В. К-ко у київському «Відродженні» (ч. 84) в статейці «Світлої пам'яті І. Мазепи».

В цій статейці вражають нас місця сконфісковані гетьманською цензурою; між іншим сконфіковано теж резолюції д. Отамановського, ухвалені на Всенародньому Українському Вічі після панахиди, з виїмком першої точки: «Перенести з чужини до своєї столиці останки Петра Дорошенка і Івана Мазепи та Пилипа Орлика, і поховати Івана Мазепу в катедрі св. Софії поруч з домовиною Ярослава Мудрого». Це насуває нам думку, що уряд гетьмана Павла Скоропадського не сприяв святкуванню пам'яті гетьмана Мазепи.

Становище уряду Української Держави до свята пам'яті Мазепи висвітлює протокол засідання Ради Міністрів з дня 9. липня 1918 року, поданий у харківській «Летописи Революції» (1925, ч. 2. ст. 86-90 М. Р. «О гетмане Мазепе, Лизогубе и именах Павла Скоропадского»). З цим характеристичним джерелом до історії гетьманщини 1918 р. хочемо запізнати загальне громадянства й тому наводимо його в цілості:

«ЖУРНАЛ РАДИ МІНІСТРІВ 9-ого липня 1918 року.

Головував: Ф. А. Лизогуб. Присутні Міністри: М. П. Чубинський, отаман Рогоза, А. К. Ржепещкий, В. Ю. Любинський, С. М. Гутнік, Б. А. Бутенко, В. В. Зиньковський, Н. П. Василенко, Ю. Ю. Соколовський, Ю. Вагнер, Управляючий Міністерством: Д. І. Дорошенко, товариш Міністра: В. Е. Брунст, товариш Державн. Контрольора: Д. В. Балінський, Державний Секретар: І. А. Кістяковський. Запрошені: А. А. Палтов, Н. А. Гаврилов, М. М. Могилянський. — Секретарював: В. Ф. Дігтян. — Засідання відкрито в 22. год.

СЛУХАЛИ: 1) Позачергове повідомлення Голови Ради Міністрів про панахиду по гетьмані Мазепі, яку гадає відправити товариство «Батьківщина» 10. липня в Софійському Соборі.

¹⁾ «О снятіі анафемы с гетмана Ив. Мазепы» у варшавському «Слові», ч. 68 за 1932 р.

²⁾ «Відродження» Київ 1918, чч. 81 і 83-84.

ПОСТАНОВИ: 1) Голова Ради Міністрів повідомив кабінет, що товариство «Батьківщина» зверталось до нього з заявою, в котрій зазначає Урядові необхідність встановити 10. липня, в день пам'яті гетьмана Мазепи, національне свято і в цей день не працювати в урядових установах, а також звертає увагу на необхідність присутності членів уряду на панахиді 10. липня в Софійському Соборі.

В зв'язку з цим Голова Ради Міністрів ознайомив кабінет з поглядом представника вищої української церковної влади Митрополита Київського і Галицького Антонія на можливість самого відправлення панахиди по гетьманові Мазепі. Владика Антоній в розмові з паном Гетьманом і Головою Ради Міністрів висловився в тім розумінні, що з канонічного погляду відправлення панахиди по гетьманові Мазепі не може бути допущено, позаяк над ним було проголошено церковне прокляття.

З огляду на це всякий священно-служачий, в якому б він не був стані, за відправлення такої панахиди підлягає церковному Суду.

Рядом з тим Владика Антоній, знаходячи церковне прокляття, котре лежить на гетьмані Мазепі, несправедливим, висловив свою згоду підписати телеграму пана Гетьмана до Патріярха про здійснення цього прокляття.

Після відповідного дозволу Патріярха всякі припинення з боку духовної влади до відправлення панахиди відпадуть.

Обмінявшись по цьому питанню думками, Рада Міністрів одностайно визнала, що день пам'яті гет. Мазепи, якого національно-патріотична роля в історії України уявляється дуже спірною, національним святом лічити не можна.

З огляду на це немає ніяких підстав, щоби не працювати в цей день в урядових установах.

Разом з цим Рада Міністрів, не бажаючи стискати служачих в урядових установах в здійсненні їх релігійних змагань, визнав можливим надати право начальникам відомств визволити служачих, котрі бажають помолитись на панахиді по Гет. Мазепі 10. липня від праці і дати можливість бути на панахиді з тим, що по скінченні її всі вони повинні повернутись до виконання своїх службових обов'язків.

Далі Рада Міністрів постановила, що в сучасний мент ніякі вуличні маніфестації ні при яких обставинах не можуть бути допущені.

З огляду на це, в випадкові замірів після панахиди 10-ого липня зробити маніфестацію, вжити всіх заходів до того, щоб не було ніяких порушень громадянського порядку. Сучасна постанова принята 11 голосами проти 2-ох.

На останку Рада Міністрів визнала небажаним, щоби хто небудь з її членів був на панахиді 10-ого липня».

Степан Ріпецький

ВЕЛИКИЙ СОБОРНИК І ДРАГОМАНІВЕЦЬ

Ледви пів року минуло, як колишній РУП-іст, Володимир Дорошенко, прощав теплими словами свого близького товариша по ідеї з давніх літ, Лева Ганкевича, над його одвертою труною в Нью-Йорку, — а отсе невмолима доля не минула і його. На 84-ому році життя помер дня 25 серпня ц. р. у Філадельфії один із найбільш заслужених українських громадян сучасної політичної еміграції, один із репрезентантів найстаршої генерації робітників і борців за поступ, визволення і державну незалежність українського народу. Із смертю В. Дорошенка відійшов від нас один з основоположників першої української політичної партії на Наддніпрянщині, Револуційної Української Партії (РУП), яка перша почала під кол. російською окупацією організовану боротьбу за Самостійну Україну. Покійний належав до соціалістичної групи РУП-у, яка творила основну течію тієї партії, а згодом оформилася, як Українська Соціал-Демократична Партія, гуртуючи в своїх рядах найактивніші елементи молоді української генерації. В. Дорошенко емігрує разом з іншими членами УСДРП в 1907 р. до Галичини, де співпрацює з галицькими соціал-демократичними діячами — В. Старосольським, Л. Ганкевичем, В. Левинським, В. Темницьким, Є. Косевичем і іншими, та бере активну участь в національно-культурнім житті Галичини. Разом з іншими політичними емігрантами впливає на місцеву молоддь, яка з надзвичайним ентузіазмом вітала братів з Наддніпрянщини. Завдяки довголітньому перебуванню В. Дорошенка і його товаришів у Галичині, росте тут і кріпне серед молодого покоління всеукраїнський, соборницький напрям культурного і політичного руху. У взаємній співпраці твориться тут новий тип українця-соборника. Покійний В. Дорошенко був одним з найкращих його репрезентантів усе своє життя. Галичина була йому рідною Полтавщиною. І як колись кийівські товариші називали Драгоманова Михайлом Галицьким, так сьогодні ми без сумніву могли б назвати Покійного, теж, як і його великого учителя Драгоманова, Володимиром Галицьким.

Зокрема хочемо також згадати особливо заслужену діяльність В. Дорошенка в добі першої світової війни, коли він з гуртом політичних емігрантів з Наддніпрянщини, зорганізованих в Союзі Визволення України, у великій мірі ідейно спрямували великий зрив української молоді Галичини в літі 1914 року для збройної боротьби з московським царатом в рядах Українських Січових Стрільців. В. Дорошенко і його товариші з СВУ були для УССтрільцтва символом і політичною репрезентацією поневоленої московським царатом України. За те Братство УСС на еміграції відзначило його почесним членством. Більшу частину свого життя присвятив В. Дорошенко науковій праці в ділянці української культури і на цьому ж полі має великі заслуги.

Але оцінюючи усю його національно-громадську діяльність, ми бачимо в ній ясну провідну ідейну дію — це глибокий і дійсний, творчий патріотизм, та послідовний демократичний і драгоманівський світогляд. В. Дорошенко від наймолодших літ до кінця свого життя був щирим і глибоко переконаним та послідовним прихильником ідейно-громадської праці Михайла Драгоманова та його розуміння історії українського народу і процесу українського національного відродження. Він визнавав громадсько-етичні методи Дра-

гоманова та був гарячим оборонцем усієї його діяльності та велетенських заслуг для української нації. Впродовж свого життя В. Дорошенко написав багато праць про життя і діяльність Драгоманова, з'ясовуючи об'єктивно, з великим знанням справи усі моменти многогранної його праці. Ще за кілька місяців до своєї смерті Дорошенко написав і видав друком свою обширну і джерельну працю про життя і заслуги М. Драгоманова. Розумно оцінював, шанував та любив велику спадщину свого учителя. Тому сміло і з глибоким переконанням ставав в обороні доброго імені Драгоманова проти усіх нерозумних і злобних критиків, публіцистів і політиків, що не розуміли цього духового велетня української нації. Для прикладу цитуємо, як рідкий тепер документ, уривки із статті В. Дорошенка п. з. «Драгоманів і ми», друкованої у львівськ. «Ділі» дня 21. жовтня 1925 р. Він відповідає критикам Драгоманова: «Отся „дитяча“ критика, оперта в значній, коли не цілковитій, мірі на ігноранції писань Драгоманова, на повній неувазі до обставин часу і місця його діяльності, та байдужости до еволюції його поглядів, особливо обурююча. В останніх часах у нас прокинулося ніби зрозуміння до традиції, бодай на цю тему багато говориться і пишеться. Здавалося б, таке зрозуміння власне й вимагає уважливого відношення до минулого, серйозної оцінки його, а не самого лише аподиктичного присуду...»

«Тепер у нас модним стає свого роду національний консерватизм, що любить деклямувати про такі гарні і похвальні речі, як національно-творчий, державно-будівничий чинник в українській історії й політиці. Але побалакайте з кимсь із представників цього «консерватизму», то вас часом просто жах візьме від повної їх неґації всього нашого славного минулого. Шевченко, Драгоманів, Франко, не кажучи вже про інших наших діячів — і зовсім давніх і новітніх — це все руйнники, а не будівничі української нації. Куріози, щоб не сказати більше, такого розуміння фактів нашого минулого отсими прихильниками «будуючого», чи краще заховавчого елемента, надто серед свіжоспечених гетьманців — не раз перевищують усяке людське поняття.

«Ось недавно орган таких гетьманців, чикаґська «Січ», яку редагує колишній «руїнник»-радикал, а тепер гетьманець д-р Осип Назарук, приніс вступну статтю про Драгоманова (ч. 16 з 20. VIII. 1925 р.). Чого-чого тільки не наплів там автор цієї статті, яких абсурдів... Словом, Драгоманів завинив усе наше безголов'я (мабуть і те, що д-р Назарук скидав гетьмана, і те, що тепер його підносять). Через Драгоманова на Україну прийшли всі єгипетські язви: атеїзм, анархізм, інтернаціоналізм, брак авторитету, неґація держави, нахил до критикування, навіть поганий тон нашої преси, а найпосліднішим драгоманівцем є — Махно!»

«Просто годі повірити, щоби міг щось таке надрукувати в своїм органі бувший радикал, який мусів же щось читати з творів Драгоманова або бодай чути про його діяльність. От що значить наше духове убожество і політична безграмотність.

«Драгоманів — тверезий і реальний політик, схильний до розумного компромісу й співпраці з інакомислячими, ворог всякого гуртківства, всякої секти, всякої демаґогії, активний противник російського нігілізму і доктринерства, критик гострий, але тактовний, чоловік, що й сам багато знав і іншим вічно товк у голову: вчися, щирий прихильник саме західноєвропейських методів у політиці й суспільному життю, чоловік, що «розгільдятьству», духовий неустаткованости й розпущености росіян завсіди протиставляв ро-

зумно, уперту й послідовну творчу працю англійця — під пером вічного еквілібриста в політиці — стався духовим батьком махновщини! Дійсно далі зайти не можна. Але й поминувши цю «ювілейну» нісенітницю «Січи», годі промовчати інші голоси — а саме фуріяється «Боротьбу з драгоманізмом» д. В. Будзиновського («Українське Слово» ч. 10. з 17. V. 1925 р.) й статтю д-ра Д. Донцова «Драгоманів і ми» в ЛНВ. 1923 р. Автори їх нападають на Драгоманова за його становище в справі української державности, при чому д-р Донцов робить Драгоманова відповідальним за всю новішу українську політику...

«Ці спізнені обвинування й порахунки з Драгомановим видаються мені смішними. Автори їх забули саме те, що підніс Франко: що всякому овочеві свій час. Драгоманів був продуктом свого часу і годі до нього прикладати мірило нашого часу й світогляду... Докладні студії над еволюцією світогляду Драгоманова висвітлять, на скільки мало у нас знається про цього знаменитого ученого і політика...

«Що б там не говорили різні зоїли, Драгоманів належить до тих діячів, що на них спирається все наше новітнє відродження. Без Драгоманова не було б і нас усіх разом із нашими новітніми ідеями. Хоч які круті і зигзагуваті були шляхи нашого політичного розвитку, все ж такі годі забувати, що вирости ми на ґрунті зоранім і засіянім нашими попередниками, із них же найбільшим був саме Драгоманів. Забувати про це — значить бути свого роду національним безбатченком і анархістом».

Велику, незаступиму втрату понесла українська спільнота у вільнім світі. Відійшов від нас великий працівник української культури.

Степан Ріпецький

МАРКІЯН ТЕРЛЕЦЬКИЙ — ІСТОРИК І ПЕДАГОГ

У соняшну травневу днину цього року невеличка громада українських політичних емігрантів прощала і хоронила на одному із нью-йоркських цвинтарів свого товарища недолі, що непомітно відійшов від нас на 76-му році життя — проф. д-ра Маркіяна Терлецького.

Тисячам кол. української молоді, яку Покійний, почавши від 1910 року, впродовж понад 40 років, як гімназійний учитель і директор та професор високі школи, виховував на характерних громадян України, — тисячам учасників наших визвольних змагань, з якими він ділив тверду вояцьку долю на боєвм фронті, — було і є відоме ім'я проф. М. Терлецького.

Згадуємо Покійного, як активного члена нашої старшої генерації, що несла на своїх плечах весь тягар національної праці ще до першої світової війни та як одного з найкращих педагогів-виховників нашої молоді. Як високохарактерна людина, повна почуття національної гідности, він не піддавався ворожій системі окупаційного шкільництва і в найтяжчих матеріальних і моральних умовах не схилився перед чужим режимом як виховник. За свій світлий і невгнугий характер здобув собі велику любов і пошану серед молоді і правдиве признание серед громадянства.

Пам'ятаємо також Покійного як активного керівника виховної і культурно-освітньої праці в Українській Бригаді в Німецьк. Яблоннім в ЧСР в рр. 1919-1921. Був знаменитим викладачем всесвіт-

ньої історії на курсах вищої освіти та одним з ініціаторів Драгоманівської громади в тому ж військовому таборі, яка працювала над самоосвітою молодой інтелігенції.

Переїхавши в 1923 р. до Праги, стає тут професором всесвітньої історії у Високому Педагогічному Інституті ім. М. Драгоманова, де здобуває собі своєю наполегливою працею, як блискучий викладач і науковець — загальне признание.

Проф. М. Терлецький був людиною з широким поступовим світоглядом і як педагог старався виховувати критично думаючих громадян-патріотів. Як науковець-історик розумів основні тенденції світового історичного процесу. Зокрема, як історик нової доби України, він умів позитивно оцінити ідеї духових провідників новітнього українства: М. Драгоманова, М. Грушевського і І. Франка. Належав до тих наших педагогів і науковців, які вмiли об'єктивно пізнати духа української історії та зрозуміти її виховні моменти.

В одній із своїх статей п. з. «За розуміння історії», він скаржить-ся на одного з популярних у нас в 1930-их рр. авторів, який в своїй книжці про дух руїни зібрав усі чорні сторінки з нашої минувшини на протязі тисячліття. Він пише в цій статті:

«Немає дня без тіні, навіть на сонці, як кажеться, є плями, мусять бути і чорні рядки в історії багатомільйонного народу на протязі тисячліття, але чи слід поширювати так односторонньо подуману книжку серед загалу молоді? Чи не краще було дати книжку, де були б зібрані ясні сторінки цього ж життя, котрих було багато-багато разів більше, так як безконечно більше було великих, світлих діл, про які не згадується. Та й ніякий виховник не виховуватиме суспільства, показуючи йому лишень чорні сторінки життя його предків, бо при трохи глибшій застанові, мусить це викликати дуже від'ємне враження... Вичислювання хиб ніколи не вплине на зміну психіки, на підйом нації, навпаки, треба ставити перед очі світлі, провідні постаті історії, які накидали б нації почування повновартости і національної гордості.»

В таким же аспекті оцінює М. Терлецький і українську революцію та критику її провідників. Він писав на цю тему в згаданій вище статті таке:

«В історії наших днів, від 1917 р. жадається відразу, щоб ніхто не підпав під сугестію революційних кличів, щоб — по сотні літ неволі — не було людей, що стояли «між двох сил», щоб загально поширене тоді в цілій Європі питання соціалізму, чомусь мало поминути Україну, а зовсім забувається на ті великі діла, які довершив 1917 чи чергові роки, на постаті творців тодішніх днів, а знаходиться у них лишень темні сторінки. Ми приймаємо як зрозуміле, що французька революційна психіка розложила зовсім армію, треба було щойно її творити, а жадаємо, щоб подібна психіка не зачіпила наших війська у 1917 р. Бо, безперечно, ми бажали б собі, щоб було інакше. Але це є розумування нинішніх часів, після подій, а не числимося зі справжніми тодішніми умовинами і силами, якими ми розпоряджали. І це не є розуміння історії, але затемнювання її, що мусить викликати дефетизм, мовляв, якась цілковита неспосібність, брак людей ітп. Не думаємо закривати помилок, які тоді були, але не вони є суттю і не від гіперкритики може прийти обнова, але поставлення визвольної боротьби на це місце, що їй належить.»

Чи не варто б нашим деяким сучасним науковцям, публіцистам і педагогам навчитися дещо у великого українського виховника, пок. проф. д-ра Маркіяна Терлецького?

ОГЛЯД КНИГ

Лазар Пістрак: *The grand tactician. Khrushchev's Rise to Power.* (Великий Тактик. Прихід Хрущова до влади). Нью Йорк, 1961 р. стор. 296.

Політикам із країн під диктаторською владою сучасники присвячують більше уваги ніж політичним провідникам демократичних держав. Про Леніна, Сталіна, Муссоліні, Гітлера, ще за їх життя написано багато книг різними мовами. Про політичних діячів демократичних країн, навіть дуже визначних, пишуться книги здебільшого після їх смерті, якщо вони самі не догадалися своєчасно власною рукою дати опис свого життя й діяльності. Так зробили Вінстон Черчилл, Ллойд Джордж і Клемент Еттли (Великобританія), Шарль Де Голль (Франція), Масарик (Чехословаччина) і ін. Спеціальний інтерес політичних письменників до діячів диктаторського напрямку пояснюється, мабуть, тим, що диктатори творять навколо себе «драматичну атмосферу». Їх діяльність, часто безвідповідальна, викликає різні конфлікти — внутрішні й зовнішні. Опис цих конфліктів і трагедій викликає зацікавлення авторів книг і збуджує інтерес у широкій масі читачів. Тому теж фільми з різними драматичними ефектами знаходять у широкій публіці більше глядачів ніж ті, що таких ефектів не мають. Не диво, отже, що також особа Хрущова, переможця в боротьбі за владу в ССРСР, знайшла зацікавлення в світі, і про нього вже створена ціла біографічна література.

Книга Лазаря Пістрака визначається між іншими працями, присвяченими особі Хрущова, критичним оглядом всього доступного друкованого матеріалу, що відноситься до діяльності Хрущова, від перших днів революції 1917 року. Автор використав у своїй праці різні матеріали, до біографії Хрущова в російській, українській, польській та інших мовах і мусів зруйнувати не одну легенду, створену навколо особи Хрущова вже після того, як він опанував партійний і урядовий апарат Советської імперії. Наприклад, Пістрак вияснює обставини, в яких Хрущов зробив перші кроки в своїй політичній кар'єрі, і знаходить суперечності в твердженнях різних авторів, що писали про Хрущова. Комуністичні біографи Хрущова намагаються звеличувати й прикрашати його ролі в подіях революції. Пістрак показує, що такі твердження безпідставні. Хрущов вступив до большевицької партії не раніше квітня 1918 року, хоч ця партія захопила владу в Росії вже в листопаді 1917 р. Бувши в Донецькому Басейні в Україні в 1917 році, Хрущов познайомився з Л. Кагановичем, видатним большевиком, що стояв на чолі партійної організації в Юзівці. Але він вагався тоді вступити до большевицької партії. Однак партійні історики найновішої доби всяким способом намагаються показати, мовляв, Хрущов був уже з перших днів революції 1917 року активним большевиком. Найновіша версія «Історії КПСС» 1962 року твердить, мовби Хрущов в травні 1917 року був вибраний на голову совета в м. Рутченково в Донбасі. (стор. 220). Як стверджує документально Пістрак, в той час серед робітників України большевицька партія не мала успіху: маси стояли під переважним впливом соціалдемократів і соціалістів-револю-

ціонерів. Безпартійний Хрущов не міг бути вибраний на голову совету. Навіть у виборах до Всеросійської Установчої Ради, що відбулися в кінці листопада 1917 року, більшовицька партія в Україні могла зібрати всього коло 10% голосів.

Советські автори біографій Хрущова не спиняються перед будь-якими перешкодами, аби звеличити роль Хрущова в історії комуністичної партії. Пістрак дає приклад такого свавільного поводження з історичними фактами, цитуючи слова із статті теперішнього секретаря грузинської комуністичної партії В. Мжаванадзе, мовляв, Хрущов вперше побував у Грузії в 1921 році, «разом з легендарною 11 армією, яка... спіщила на поміч робітникам, що повстали проти меншевицького уряду». Фактично грузинські робітники й армія обороняли свою країну проти агресії російської червоної армії всіма силами, як сам Хрущов це добре знає. Хрущов ніколи не належав до 11 армії, що скупувала Грузію.

Тому що Хрущов діяв довший час в Україні, як перший секретар комуністичної партії України і голова уряду цієї країни, Пістрак в подробицях виявляє, що він робив в ролі довіреної особи Сталіна в Українській республіці. Наведені в книзі Пістрака цитати із промов і статей Хрущова, опублікованих в той час в комуністичній пресі, показують, що Хрущов нещадно нищив «ворогів народу», пильно виконуючи накази Сталіна. Справедливо зазначає Пістрак, що не можна брати поважно обвинувачення Хрущовим Сталіна за його жорстокість, від якої загинули мільйони громадян СРСР. Причини загибелі незчислених підданих комуністичної диктаторської системи Хрущов шукає в «зловживанні Сталіна владою». З цього приводу Пістрак ставить питання:

«Хто був відповідальний за ще тяжчий удар в Україні, яким в одному однісінькому році знищено більше як 70 відсотків членів центрального комітету Комуністичної Партії України? Чи не був Хрущов найвищою партійною особою, що мала в руках життя цих партійців? І чи не був Хрущов, що більше як десять років панував над 40 мільйонами українців, відповідальний теж за ліквідацію десятків тисяч безпартійних, що без вини мусіли вмерти в роках великої чистки і також пізніше?» (стор. 183). У своїй книзі Пістрак зібрав великий матеріал, що характеризує політику російської комуністичної партії і її висланця Хрущова в Україні. Про Хрущова Пістрак пише, що він «увійде в історію як один із найзавзятіших русификаторів України» (стор. 204). В короткім огляді Пістрак подає головні факти з історії України після революції 1917 року: «З приблизно 3% території Советського Союзу і з біля 20 відсотками населення, Україна належить до найважливіших стратегічних і господарських центрів советської імперії». Далі автор подає факти агресії російської червоної армії від кінця 1917 року проти демократичної України, що обстоювала свою незалежність:

«Проблема української нації не була розв'язана, — пише Пістрак, — і цей нещасливий кусок землі бачив більше крові і сліз ніж кожна інша провінція «батьківщини соціалізму». «Найвиразнішою ілюстрацією того лиха, що його зазнала Україна, є безперечно факт, що ще в квітні 1956 року число людності цієї країни було менше ніж

1940 року, коли в інших советських республіках середній приріст людності показує 7,3%» (стор. 205). Автор стверджує, що Москва, захопивши військовою силою Україну в 1920 році, через своїх агентів «переважно неукраїнського походження» постаралася знищити антикомуністичні політичні й професійні групи і почала безоглядне гноблення української культури:

«В очах українського населення, особливо по селах, подібність російських комуністів з російськими жандармами царського режиму була дуже велика. Зовсім сп'янілі від мрії про комуністичну утопію, більшовики відкинули всі національні бажання й надії українців і викликали у них таку ворожнечу, що згодом партія мусіла робити поступки в формі так званої «українізації». Але ця політика Москви, — пише Пістрак, — не примирила українців з їх залежністю від чужої сили. Навіть між комуністами українського роду з'явилася опозиція проти Москви. Пістрак називає три імена: Микола Скрипник, Олександр Шумський, Микола Хвильовий. «Вони були тверді комуністи і все ж протиставилися пануванню Кремля. Всі три прямували до більшої незалежності від Москви і в цьому були попередниками ідей, що з'явилися після другої світової війни в комуністичній світовій імперії: титотизм і гомулкізм мають своє коріння в хвильовизмі і шумськізмі».

Хрущова послав Сталін в Україну в січні 1938 р. в ролі першого секретаря КПУ і голови уряду України. Негайно він узявся до русифікації українського шкільництва і до «чистки» української мови. Пістрак цитує слова із промови Хрущова в травні 1938 року в Києві. В цій промові він обвинувачував «фашистсько-польські банди» за те, що вони «все зробили, щоб відірвати Україну від великого Советського Союзу, від серця нашої батьківщини — Москви». Хрущов запевняв у своїй промові, що тепер «усі народи вчаться російської мови, щоб навчитися, як здобувається свобода». Тому з наказу Хрущова в українських школах збільшено години навчання російської мови і покарано як «ворогів народу» тих українців, що оборонялися проти русифікації. 20 000 українських учителів мусіли пройти курси російської мови «для поліпшення кваліфікації».

Пістрак розкриває лицемірство Хрущова в його промові про «культ Сталіна» на 20 з'їзді КПСС в 1956 році, де він оплакував недолу народів, що зазнали репресій за панування Сталіна. Пістрак зазначає, що Хрущов часто подає статистику господарського розвитку неросійських республік Советського Союзу. «Але це все, — пише Пістрак, — не має нічого спільного з щасливою і цвітучою народною культурою або з зростаючою національною самостійністю. Вплив Москви і її контроль видно в тому, що відсоток місцевої людності в середньоазійських союзних республіках між 1926 і 1959 роками став менший, коли російське населення дуже виросло. Пістрак стверджує на основі матеріалів, опублікованих в пресі СРСР, що від 1926 р. до 1959 відсоток росіян виріс в Туркменії від 7,5% на 17,3%; в Таджикистані з 1% на 13%; в Киргизії з 11,7% на 30,2%, а в Казахстані від 19% на 42%» (стор. 225). Пістрак не вірить у «щирість» Хрущова, який на словах віддікається від Ста-

ліна, а на ділі йде його слідами в політиці великодержавного російського шовінізму і гноблення неросійських народів. Перший секретар КПСС і голова уряду Советського Союзу Хрущов заявляв про свободу народів і волю всіх релігій в советській імперії. Зосібна Хрущов не раз уже публічно відмежувався від антисемітизму, який виявляв Сталін, особливо в останні роки життя. Пістрак знайшов у комуністичній пресі і в советському радіомовленні приклади злобної погромної пропаганди, яка може сміливо конкурувати з методами царського режиму. Так, автор книги згадує статтю в часописі «Коммуніст», органі партійного комітету в місті Буйнакськ, з 9 серпня 1960 року. В цій статті писалося, що жиди, мовляв, п'ють кров людей інших релігій «для очищення»... Пістрак на основі пильної аналізи доступних джерел, що відносяться до політики Хрущова в національній справі, приходить до висновку: «Ці приклади советської пропаганди, яку терплять, якщо не інспірують з найвищих інстанцій, виразно показують, що національна політика в ері Хрущова цілком тримається Сталінського первозору». (стор. 227).

Книжка Л. Пістрака дає читачеві множество мало відомих в світі фактів про політику Хрущова і цілої КПСС супроти поневолених народів. Деякі помилки, наприклад, твердження автора, що Павло Скоропадський був «українським націоналістом» (він був патріотом єдиної невідомої Росії), або що калмики — народ тюркського кореня і мусульманської віри (в дійсності калмики — монголи і вірою буддисти) не зменшують цінності цієї праці. П. Ф.

John F. Cronin, S. S., Communism: Threat to freedom, Washington D. C. 1962, pp. 80.

Є це невеличка брошура католицького вченого, яку видано за дозволом архієпископа Вашингтону. Має вона три розділи: Комунізм в світі, Комунізм в ЗДА, Боротьба ЗДА з комунізмом в світі. При кінці книжки подана бібліографія та тези, виложені в брошурі.

Брошура написана з добрим знанням предмету, об'єктивно і переконливо. Цікавий є другий розділ книжки, в яким автор говорить про комунізм в ЗДА. В тій частині автор вказує на небезпеку перебільшення загрози комунізму під цю пору внутрі ЗДА правими консервативними колами, які через те вводять роз'єднання у внутрішнє життя ЗДА. Має він на думці праві республіканські кола і такі організації як «Бирч сосайти», які приписують комунізм навіть визначним провідникам, адміністраційній верхівці й політикам демократичної та республіканської партії.

Ми наведемо кілька його думок про те, як то ті реакційні кола лучать комунізм з соціальною філософією, яка не має нічого спільного з комунізмом. Автор пише: «Для приміру, багато живляють аргументу, покликаючися на вислів колишнього високого адміністративного урядника в 1951 р., якого аргументація звучала: «Справедливий лад (Fair Deal) або новий фронт (New Front) — це те саме, що держава добробуту (Welfare State). Держава добробуту — це соціалізм. Комуністи твердять, що вони соціалісти. Отже, соціалізм — це комунізм».

«Зараз це твердження є поганою логікою і ще гіршою історією.

Логічно це зробило б папську енцикліку Папи Івана XXIII «Мати й учителька» захистницею комунізму. Енцикліка обороняє і не відкидає багато предметів, які відкидають крайні групи... Комуністи обстоюють насильне захоплення влади і власности і за майже тотальну державну власність. Помірковані соціалісти в загальному є за обмеженою формою публічної власности, яку мали б досягнути демократичним способом».

Автор покликуються на енцикліку Папи Пія XI з 1931 р. «Quadragesimo Anno», яка вказувала, що уміркований соціалізм не далеко відходить від тих, які бажають збудувати людську суспільність на основі християнських засад. Автор далі пише: «Отже, соціалізм комуністів і соціалізм вільного світу — це зовсім різні поняття. Те саме відноситься і до других понять, вживаних комуністами, як демократія, мир і мирне співжиття (коезкзистенція). Багато соціалістичних партій є смертельними анти-комуністами. Багато держав з соціалістичним або суспільно-державним забарвленням, як Велика Британія і скандинавські держави, не мають великих комуністичних партій».

Автор виказує, що головна організація чорних не є комуністична. Нема також комуністичного впливу в протестантській церкві або в педагогічній світі. Напряв виховання молоді в поступових ідеях, в ідеях лібералізму не означає, що цей напряв є комуністичний. Такі об'яви реакції треба вважати об'явами незрілості. Треба поборювати дійсний комунізм реальними засобами. Інакше наша боротьба буде нас тільки роз'єднувати.

Висновки автора зустрілися з прихильною оцінкою, але в консервативних католицьких колах мали опозицію із застереженнями, що погляди автора — це його особисті погляди, а не погляди католицької церкви.

Ми знаємо, що й Енцикліка Папи Івана XXIII не знайшла признання в консервативних католицьких колах, але про це голосно не говориться. В. Л.

УВАГА!

УВАГА!

В адміністрації журналу можна набути такі книжки:

1. Д-р І. Макух: «На народній службі», 1958, по ціні: тверда оправа \$ 9.25, м'яка \$ 6.75.
2. Д. Соловей: У справі оцінки акту державного перевороту 29 квітня 1918 року, 1959, по ціні \$ 0.50.
3. В. Данилович: На маргінесі VII Конгресу УККА, 1959, по ціні \$ 0.30.
4. Д-р С. Мішко: Гадяцький договір, 1959, по ціні \$ 0.60.
5. Степан Ріпецький: Михайло Драгоманів-наш (Відповідь советським вченим), по \$ 0.40.
6. Д. Соловей: Людність України за сорок років влади ЦК КПСС, 1961. (Нове справлене видання після виявлення деяких помилок, що їх надруковано в ч. 27 «Вільної України»). Ціна \$ 1.50.

Прохаємо замовляти в адміністрації журналу недавно видані книжки:

Михайло Грушевський: «**ВИБРАНІ ПРАЦІ**», стор. 260 — в твердій оправі по ціні дол. 4.50.

Панас Феденко: «**УКРАЇНСЬКИЙ РУХ У ХХ-МУ СТОЛІТТІ**», стор. 272 по ціні дол. 3.00.

Панас Феденко: «Марксистські і большевицькі теорії національного питання», 1960, по ціні \$ 1.00.

Микола Ковалевський: При джерелах боротьби, спомини, враження, рефлексії, стор. 717. Гарне видання в твердій оправі по дол. 6.80.

Належність просимо слати на адресу:

UKRAINIAN FREE SOCIETY OF AMERICA

P. O. BOX 4 PETER STUYVESANT STATION NEW YORK 9, N. Y.

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ НА РІК 1963-ИЙ.

«**ВІЛЬНА УКРАЇНА**» починає десятий рік свого існування. Дякуємо всім організаціям і особам за дотеперішню підтримку. Просимо надсилати передплату на рік 1963-ий, а також пожертви на пресовий фонд.

Річна передплата становить дол. 4.00. Поодиноке число коштує дол. 1.00. Подвійне ч. 35-36 — дол. 2.—

«**ВІЛЬНА УКРАЇНА**» прохає приєднувати їй нових передплатників. Так давні, як і ново приєднані передплатники можуть одержати в адміністрації книжку спогадів визначного діяча д-ра І. Макуха «**НА НАРОДНІЙ СЛУЖБІ**» по зниженій ціні, а саме: дол. 5.25 в м'якій оправі (повна ціна дол. 7.75), а в твердій дол. 6.75 (повна ціна 9.25).

Річна передплата:

АНГЛІЯ — 12 шілінгів. Поодиноке число коштує 3 шілінги.

ФРАНЦІЯ — 10 франків. Поодиноке число коштує 2.50 франка.

Передплату і датки на пресовий фонд з тих країн слати на адресу наших представників:

Англія: Mr. G. VACCARO, 551 Chiswick High Road, London, W. 4, England.

Франція: Dr. Bohdan FEDENKO, B. P. 150 — 14, Paris 14, France.

Західна Німеччина: Ing. Sprygodn DOVHAL, München 23, Beichstrasse 8-9/1,

Адміністрація журналу